

De Russische consument

Het nieuwe Russische vijfjarenplan dat binnenkort aan het partijcongres zal worden voorgelegd, heeft als hoofddoel een voortzetting van de industriële expansie, een stabilisering van de ontwikkeling in de agrarische sector en een belangrijke verhoging van de levensstandaard van de bevolking. Wat dit laatste betreft wordt in het plan een produktietoename nagestreefd van personenauto's, t.v.-toestellen en koelkasten: de statussymbolen van de Sowjet-consument. Nog altijd werkt in de economische planning de controverse door tussen de belangen van de zware industrie en de productie van consumptiegoederen. Naar het zich laat aanzien krijgt de consument in de Sowjet-Unie de laatste tijd een wat belangrijker plaats toegewezen dan hij voorheen innam.

Hoe deze ontwikkeling in een vrij korte periode tot stand is gekomen kan men lezen in Margaret Millers *Rise of the Russian Consumer*¹⁾. Deze Engelse econometiste met een langdurige ervaring op het gebied van de Sowjet-economie, geeft in een goed leesbaar verslag een duidelijk inzicht in het programma van de regering en van het planbureau vanaf het einde der jaren vijftig tot de val van Chroestsjov in oktober 1964. Dr. Miller komt tot de conclusie dat de tegenslagen in de Sowjet-economie ertoe geleid hebben dat Chroestsjov in zijn laatste regeringsjaren zich heeft beziggehouden met de verbetering van de levensstandaard. Hij hoopte hiermee enige knelpunten in de economische vooruitgang te kunnen wegnemen. Deze pogingen werden destijds al direct van vele zijden bekritiseerd; het is dan ook des te opmerkelijker dat zijn opvolgers in het Kremlin de door hem ingeslagen weg zijn blijven volgen, ja deze nu in een sneller tempo willen afleggen.

Naarmate de Sowjet-economie zich nadrukkelijker ging richten op de productie van consumptiegoederen deed het gebrek aan marktcontact zich steeds sterker voelen (zoals bekend hebben de autoriteiten na de revolutie het marktprincipe vervangen door dat van de centrale planning). Het gevolg was dat er moeilijkheden ontstonden met de voorziening van consumptiegoederen. Men miste het samenspel tussen fabrikant en consument, waardoor uiteindelijk de verkoopbaarheid van een produkt kan worden vastgesteld. Gedurende tientallen jaren is er kritiek geweest in de Russische pers op de slechte en inefficiënte wijze waarop de consumptiebehoeften werden bevredigd. In de laatste tijd is deze kritiek scherper en concreter geworden: men wenst een directe binding tussen fabrikant en staatshandelsorganisatie die belast is met de goederenvoorziening van de consument; fabrieken en ondernemingen moeten verantwoordelijk

zijn voor de kwaliteit van hun produkten, of zoals Chroestsjov zei: „Werk niet voor de winkel, maar via de winkel voor de consument”²⁾.

De Russische consument is in de loop der jaren veranderd: zijn verlangens zijn minder uniform dan vroeger, hij wil meer kiezen en niet langer „zo maar” alles kopen wat de centrale planning voor hem beschikbaar wenst te stellen. Integendeel, hij zoekt de meest modieuze goederen van de beste kwaliteit in winkels en warenhuizen. De verliezen die de staat hierdoor krijgt te dragen, zijn bijzonder groot. Er zijn enige praktische voorstellen gedaan om deze verliezen tegen te gaan, nl. de fabrieken zouden hun eigen detailzaken moeten hebben om het marktgebeuren sneller te kunnen volgen; de ondernemingen zouden over speciale fondsen moeten beschikken om proefproducties van beperkte omvang te financieren voor die goederen waarvan men denkt dat er een potentiële vraag naar is; consumentenonderzoek op uitgebreide schaal met een speciaal onderzoekcentrum voor bestudering van de vraag naar consumptiegoederen op korte en lange termijn zou nodig zijn.

Van deze methoden heeft men nu de laatste gekozen³⁾. Het instituut dat zich hiermee gaat bezighouden, VNIKS, is in Moskou gevestigd. Men stelt zich tot doel het vinden van de juiste relatie tussen productie en consumptie, dus tussen aanbod van en vraag naar consumptiegoederen, verder wetenschappelijke bestudering van de vraagzijde nu de Sowjet-Unie een groter assortiment gebruiksartikelen op de markt gaat brengen en de verkoop daarvan een steeds belangrijker zaak wordt. Daarbij wordt ervan uitgegaan dat de vraag naar goederen die productie bepaalt, een zienswijze die in vroeger jaren — getuige de mislagen van de plannenmakers — beslist in geringe mate is gehuldigd. Men overweegt de vraagzijde te onderzoeken aan de hand van voor het Westen al bekende methoden, zoals interviewen van kopers, enquêteformulieren, voorraadanalyse, onderzoekingen bij de groothandel en het houden van tentoonstellingen ter stimulering van de verkoop. Het heeft lang geduurd, maar men mag met Margaret Miller veronderstellen dat de Russische consument nu op weg is!

Rotterdam.

Drs. A. E. VIS.

¹⁾ Uitgegeven door „The Institute of Economic Affairs”, Londen 1965, 254 blz., f. 4,70.

²⁾ M. Miller, t.a.p., blz. 152.

³⁾ „The Demands of the Soviet Consumer”, *International Consumer*, no. 5-6, 1965, uitgave van de International Organization of Consumers' Unions, 's-Gravenhage.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De Russische consument, door Drs. A. E. Vis	231	Ingezonden stukken:	
Het voedselvraagstuk in India, door Prof. Dr. W. Brand	232	Holland Image, door W. A. M. Sevink met een naschrift van Drs. R. H. Haentjens	249
De schakel tussen kostprij- en rentabiliteitsberekening, door Drs. I. van der Zijpp	235	In de (inflatie)pas lopen?, door H. A. Berkhout met een naschrift van Prof. Dr. H. W. J. Wijnholds	250
Parkeergarages, door Drs. J. G. van der Ploeg	238	Geld- en kapitaalmarkt, door Prof. Dr. C. D. Jongman	252
De toekomstige ontwikkeling van het aantal huishoudingen in Nederland (II), door P. L. F. de Jong	241		
Europa-bladwijzer No. 36	246		

Tussen bevolking en voedsel bestaat in India reeds van oudsher een precair evenwicht. Wat de bevolking betreft schenkt schrijver o.a. aandacht aan de gezinsplanning en merkt daarbij op dat India sterk is in plannenmakerij, maar zwak is in de uitvoering ervan. Vervolgens gaat schrijver in op de ontwikkeling van de voedselproductie en gaat hij na wat de oorzaken zijn van de relatief stagnerende voedsellandbouw. De calamiteit die India thans heeft getroffen, moet volgens schrijver worden gebruikt om de regering van dat land met zachte dwang te pressen een realistisch en gedetailleerd programma op te maken om voor een lange periode een jaarlijkse stijging van 4 à 5 pCt. in de voedselproductie te verkrijgen. Daar een dergelijke doelstelling niet op korte termijn is te verwezenlijken, zullen voedselleveranties gedurende een zekere overgangperiode noodzakelijk blijven.

Het voedselvraagstuk in India

India is geen land, maar een continent. Het heeft een oppervlakte van meer dan 3 mln. km²; het is dus 90-maal zo groot als Nederland. Er wonen in India naar schatting (midden 1965) 484 mln. mensen en deze bevolking groeit naar men aanneemt thans (gebaseerd op cijfers voor de periode 1958-1962) met 2,3 pCt. per jaar. Jaarlijks komen er dus momenteel 11 à 12 mln. zielen bij. Bovendien is India één der armste landen van de wereld. Het nationaal inkomen per hoofd is ongeveer \$ 70 of f. 250 tegen de officiële wisselkoers. Op een dergelijk inkomenspeil is de vraag naar voedsel zeer elastisch, d.w.z. als het inkomen per hoofd met bijv. 1 pCt. stijgt, neemt de vraag naar voedsel met 0,8 pCt. toe. Het inkomen per hoofd nam in de jaren vijftig toe met ca. 1,7 pCt. per jaar, hetgeen dus een toeneming van de vraag naar voedsel inhield van 1,4 pCt. of, gevoegd bij het bevolkingsaccres van 2 pCt. in deze periode, een totale uitbreiding van de vraag naar voedsel met 3,4 pCt. per jaar betekende.

De gemiddelde Indiër krijgt per dag slechts 2.060 calorieën, vergeleken met 3.020 calorieën in Nederland. Naar schatting zou de gemiddelde inwoner van India tenminste 2.300 calorieën moeten ontvangen, zodat er een tekort van 240 calorieën per dag bestaat, nog afgezien van een te weinig aan eiwitten en vetten in het gemiddelde dieet. Het huidige voedselprobleem is vooral veroorzaakt door de versnelde bevolkingsgroei in de naoorlogse jaren als gevolg van de daling van de sterfte en het gelijkblijven van het geboortenniveau. De sterfte is gereduceerd door de aanwending van DDT en andere insecticides in de strijd tegen de malaria, de toepassing van antibiotica en verbeteringen in de drinkwatervoorziening. Naar men aanneemt is het sterftecijfer van meer dan 32 per 1.000 in 1951 teruggelopen tot beneden 20 per 1.000 in 1965, terwijl het geboortecijfer rondom 40 per 1.000 is gebleven. De levensverwachting bij de geboorte was 27 jaar in de jaren twintig en is gestegen tot bijna 45 jaar thans en zal naar de verwachting 63 jaar bereiken omstreeks het jaar 2000. In de 35 jaar vóór 1930 kwamen er slechts 34 mln. mensen bij, terwijl ná 1930 de bevolking met 214 mln. is toegenomen. Als de huidige groeigraad van de bevolking doorgaat, zullen er tegen 2000 1.234

mln. mensen in India wonen of tenminste toch 908 mln. als na 1970 het geboortecijfer begint terug te lopen.

Bevolkingspolitiek.

Als gevolg van de bevolkingsdichtheid — per hoofd was in 1960 slechts 0,7 ha beschikbaar of 1,2 ha bouwland per werker in de landbouw — is gezinsplanning reeds lang één der zorgen van de Indiase regering. In de begroting van de 3 vijfjarenplannen (1951-1956, 1956-1961, 1961-1966) is resp. Rs. 6,5 mln., Rs. 50 mln. en Rs. 270 mln. uitgetrokken voor onderzoek en propaganda inzake kinderbeperking. Sinds 1956 zijn meer dan 8.000 klinieken in de steden en op het platteland geopend waar voorlichting op dit terrein wordt gegeven. Van 1956 tot 1964 zijn ongeveer 335.000 sterilisaties uitgevoerd op mannen en vrouwen, die reeds 3 of meer kinderen hadden. Dergelijke sterilisaties worden aangemoedigd door premies, betaalde vakantie en gratis vervoer van huis tot kliniek. Tot nog toe is het resultaat van deze activiteiten vrij gering geweest, hoewel uit diverse onderzoeken is gebleken dat de bevolking in het algemeen positief staat tegenover pogingen om het kindertal te beperken. Recent zijn er twee missies van deskundigen van hoog kaliber in India geweest of deze zijn nog ter plaatse om de programma's op het terrein van de gezinsplanning te evalueren. De rapporten hierover zijn nog niet gepubliceerd, maar men kan wel ongeveer raden in welke richting hun conclusies zullen gaan. Naast de gebreken in de organisatie, zoals het gemis aan geschoold kader, zal worden gewezen op het analfabetisme — slechts 24 pCt. van de volwassen bevolking is literaat, terwijl maar 8 pCt. van de vrouwen boven 15 jaar kan lezen en schrijven —, de inferieure positie van de vrouw en de reeds eeuwenlang bestaande fertilitcultus, als factoren die begraaf voor traditionele methoden en middelen tot geboorteregeling tegenwerken.

Het hoge geboortenniveau in India, zoals gezegd meer dan 40 per 1.000 per jaar, hangt samen met het feit, dat praktisch alle vrouwen trouwen, de heersende religie een grote waarde hecht aan zonen en verder nakomelingen in een traditionele maatschappij een verzekering

Schiedam, 2 maart 1966

L.S.

Evenals vorige jaren kunnen wij ook voor de 50e jaargang van het tijdschrift

ÉCONOMISCH - STATISTISCHE BERICHTEN

een geheel linnen band beschikbaar stellen.

Mits aangehechte bestelkaart uiterlijk 18 maart 1966 ingevuld in ons bezit is, kunnen wij deze banden aanbieden tegen de prijs. van f 4,75 per stuk.

Voor later binnengekomen bestellingen zal de prijs belangrijk hoger worden i.v.m. incidentele vervaardiging dezer banden.

**N.V. KON. NED. BOEKDRUKKERIJ
H.A.M. ROELANTS**

Gelieve mij te zenden:

.....ex. band 50e jaargang

ECONOMISCH - STATISTISCHE BERICHTEN (1965)

Naam:.....

Adres:.....

- Het verschuldigde bedrag is heden overgemaakt op postrekening 5858 t.n.v. N.V. Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Schiedam
- Betaling geschiedt bij aanbieding van een postkwitantie voor het verschuldigde bedrag verhoogd met f 0.70 voor incasso-kosten.

U gelieve het gewenste hokje zwart te maken

BESTELKAART VOOR BOEKWERKEN, ENZ.

8 cents
postzegel

N.V. KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE BOEKDRUKKERIJ
H.A.M. ROELANTS

POSTBUS 42

SCHIEDAM

voor de oude dag vormen. In het licht van deze hinderpalen, is het begrijpelijk dat men thans de hoop gevestigd heeft op een intra-uterien apparaat als conceptief dat effectief, goedkoop en door eenvoudige mensen met minder sterke motiveringen kan worden toegepast. Op de Wereldbevolkingsconferentie te Belgrado (september 1965) werd medegedeeld dat in 1966 1 mln. vrouwen met zo'n apparaat zouden worden „uitgerust” en 20 mln. in de volgende 5 jaar. Tevens hoopte men tijdens deze periode 5 mln. sterilisaties uit te voeren en 10 mln. gehuwden in het gebruik van normale anti-conceptiva te hebben geïnstrueerd. Aldus verwachtte men tegen 1975 jaarlijks 9 mln. geboorten te verhinderen, hetgeen een halvering van het huidige geboortepaai zou betekenen. Voor degene wiens oren wellicht tuiten, moge worden gezegd dat men in India relatief sterk is in plannenmakerij, maar relatief zwak in de uitvoering.

Voedselproductie.

Deze drastische bevolkingspolitiek wordt mede ingegeven door het relatief precair evenwicht tussen bevolking en voedsel, dat in India reeds van oudsher bestaat. In de periode 1951-1954 tot 1960-1963 is de landbouwproductie niettemin gestegen met 25 pCt. of 2,5 pCt. per jaar (van 66,2 mln. tot 88,9 mln. ton voedselgranen), maar deze toeneming heeft de additionele vraag naar voedsel, zoals wij reeds impliceerden, niet bijgehouden. Door invoer van voedselgranen — over de genoemde periode steeg de import van gemiddeld 3,0 tot 4,5 mln. ton per jaar — heeft men het karige voedingspeil min of meer weten te handhaven. In de periode 1954-1963 ontving India ongeveer \$ 2,5 mrd. aan voedselhulp van de Verenigde Staten. Kijkt men naar het verloop van de voedselproductie in de naoorlogse jaren, dan is het grootste deel van de stijging verkregen tot 1956-1957; daarna gaat het langzamer, terwijl in de jaren zestig tot nog toe de produktie van 1960-1961 niet is geëvenaard. Voor de periode 1961-1962—1965-1966 was een stijging van de voedselproductie van 4,5 pCt. per jaar gepland, maar de werkelijke groei bleef hierbij ver achter. Het doel, dat in het derde plan was gesteld, om het aandeel van de invoer in de totale voedselconsumptie van 5 tot 1 pCt. te reduceren, is dus evenmin bereikt. Als gevolg van de toenemende vraag en het achterblijven van het aanbod is de index van de kleinhandelsprijs voor voedsel gestegen tot 131 (1958 = 100) in 1964 en 150 in september 1965. En thans (februari 1966) wordt een grote droogte gemeld, vooral in de staten Kerala, Goejerat en Madhja Pradesh, als gevolg van het uitblijven van de regens. Hoe belangrijk dit tekort aan regenval in bepaalde gebieden is voor de totale oogst, valt moeilijk vast te stellen bij gebrek aan nadere gegevens. India is altijd een land geweest, zoals trouwens vrijwel alle

landen in de tropen, waar de graanoogsten van jaar tot jaar en van streek tot streek sterk schommelen als resultaat van droogten of overstromingen.

Oorzaken van de crisis.

Achteraf is gemakkelijk vast te stellen dat India in zijn planning op de landbouw onvoldoende nadruk heeft gelegd. Men kan waarschijnlijk ook zeggen, dat de voedselhulp van Amerika tot op zekere hoogte de regering van India niet heeft doen beseffen hoe urgent de oplossing van het voedselvraagstuk was. Het is eenvoudiger om de gebreken in de landbouw van India op te sommen dan de methoden aan te geven om ze te verhelpen. Het feit, dat slechts 12-13 pCt. van de overheidsinvesteringen in de vijfjarenplannen voor de landbouw was bestemd, is zeker niet de oorzaak van de crisis, want steevast is een belangrijk deel van de gelden, die in de begrotingen voor de landbouw waren uitgetrokken, niet uitgegeven. Uit gedetailleerde onderzoekingen is vast te stellen, dat een substantieel deel (60 pCt.) van de naoorlogse vergroting van de landbouwproductie verkregen werd door een uitbreiding van het areaal, inclusief irrigatie, waardoor dubbele oogsten op dezelfde grond mogelijk werden. Men bedenke hierbij dat zoals reeds gezegd India een dichtbevolkt land is, waar per landbouwer (70 pCt. van de beroepsbevolking) slechts 1,2 ha beschikbaar is.

De mogelijkheden tot vergroting van de hoeveelheid bouwland worden in India als gering beoordeeld. Op het ogenblik is ongeveer 20 pCt. van het land geïrrigeerd, hetgeen naar men schat tot 44 pCt. zou kunnen worden opgevoerd, maar deze methode is een langdurige en kostbare zaak. Overigens hebben talloze auteurs erop gewezen dat er in India een veel te groot tijdsverloop bestaat tussen het scheppen van irrigatiepotentieel en het gebruik maken hiervan door de boeren. De geleerden zijn het erover eens, dat in India onvoldoende is gedaan om de opbrengst per landeenheid te verhogen. De gemiddelde opbrengsten in India per ha zijn bijzonder laag: 8,4 en 9,5 quintaal per ha voor tarwe en maïs resp. voor de periode 1961-1963 vergeleken met 16,9 en 37,8 quintaal resp. in de Verenigde Staten en 43,8 en 38,4 resp. voor dezelfde produkten in Nederland. Voor de periode 1935-1939—1960-1962 is gecalculereerd dat in India de opbrengstvermeerdering per ha voor rijst slechts 0,7 pCt., voor tarwe 0,6 pCt. en voor maïs 0,5 pCt. per jaar is geweest. In de Verenigde Staten hebben voor dezelfde produkten en voor dezelfde periode de produktiestijgingen resp. 1,9, 2,7 en 3,7 pCt. per jaar bedragen. In 1962-1963 werd in India slechts 3,4 kg kunstmest gebruikt per ha bouwland, terwijl in de Verenigde Staten 37,6 kg en in Nederland zelfs 518,5 kg werd aangewend. Algemeen wordt thans toegegeven dat de kunstmestproductie veel sterker had moeten worden opgevoerd dan is gebeurd. Er is slechts een gering

(I. M.)

DE VRIES ROBBÉ & Co. N.V.

aantal onderzoekers, die zich met de landbouw bezig houden. In Nederland waren er in 1960 133 onderzoekers per 100.000 landbouwers, in India maar 1,2.

De werkelijke oorzaken van de relatieve stagnatie in de voedsellandbouw liggen echter dieper. In India overheerst, zoals vrijwel overal elders, het kleinbedrijf in de landbouw. Volgens een recente studie bestond 71,2 pCt. van alle bedrijven uit kleine percelen, die 15,6 pCt. van het areaal bestreken. Middelgrote bedrijven vormden 22,9 pCt. van het totaal, die voor 41,0 pCt. van het bouwland verantwoordelijk waren. Daarnaast was 5,9 pCt. grootbedrijven, die 43,4 pCt. van het areaal uitmaakten. Nu is onlangs uit een uitvoerig onderzoek ¹⁾ gebleken dat met het groter worden van de bedrijven de opbrengst per ha geringer wordt, hetgeen niet te maken heeft met verschillen in vruchtbaarheid van de grond, maar vooral te verklaren valt uit de geringere aanwending van arbeid op de grotere percelen. De eigenaren van de grotere bedrijven nemen niet méér arbeidskrachten aan, omdat ze of tevreden zijn met hun huidige inkomenspeil of omdat ze de door de regering vastgestelde richtprijzen voor granen niet aantrekkelijk vinden om de produktie te vergroten. Deze lage richtprijzen voor granen vormen een uitvloeisel van de wens om de inflatie te beteugelen en om vooral de stijging van de kosten van levensonderhoud voor de stadsbevolking, die 18 pCt. van de totale bevolking bedraagt en het meest gearticuleerde deel van de natie vormt, zoveel mogelijk te beperken.

Uit de hieronder geciteerde studie van Paglin blijkt dat er in India nog geen sprake is van een overschot aan arbeid in de landbouw of een zogeheten negatief marginaal produkt per landbouwer, maar dat institutionele factoren een meer intensief gebruik van de verborgen werklozen belemmeren. Het constateren van een divergentie tussen „private and social utility” is ondertussen iets anders dan het aangeven welke organisatorische maatregelen genomen moeten worden om de bezitters van grotere stukken grond aan te sporen meer arbeidsintensief te werken, ten einde een hogere produktie te verkrijgen. De relatief lage richtprijzen voor voedselgranen hebben intussen, naar men aanneemt, ook de boeren ertoe geleid om meer zelf op te eten en dus relatief minder voedsel op de markt te verkopen.

Er zijn nog méér zwakke steen in de structuur van de landbouw in India. Het grootste deel van het landbouwkrediet (77 pCt. in 1961) is afkomstig van niet-officiële geldschietters — zgn. woekeraars, handelaars, vrienden en kennissen en grootgrondbezitters. Voor één district (Etawah Nadia) is benkend dat van 45,9 pCt. van de verstrekte leningen de rentevoet tussen 25 en 50 pCt. en daarboven per jaar bedroeg. Er bestaat geen twijfel over, dat aan de landbouwvoorlichting — de overdracht van bruikbare kennis omtrent betere landbouwmethoden — onvoldoende aandacht is geschonken. Ook aan het transportsysteem hapert een en ander of liever nog aan de samenwerking tussen de staten (de centrale regering heeft maar weinig macht in India) inzake het zenden van voedsel uit streken waar overschotten zijn, naar gebieden waar tekorten

heersen. Men bedenke ook nog dat van de 180 mln. stuks vee, die India bezit, naar schatting meer dan de helft geen enkel nut oplevert of integendeel een deel van het voedsel, dat door de mens zou kunnen worden genuttigd, consumeert. De gemiddelde Hindoe eet geen vlees en in diverse streken wil men niet of slechts aarzelend aan de bestrijding van insecten- en dierenplagen meedoen uit eerbied voor het leven. Diepgewortelde dieetgewoonten vormen een sta-in-de-weg voor een optimaal gebruik van de grond en belemmeren tevens een efficiënte distributie van overzeese tarwe en maïs.

Hulpverlening.

Gegeven de dreigende hongersnood is het vanzelfsprekend dat hulp wordt geboden. De Nederlandse actie „Eten voor India” is hartverwarmend, al is ze niet meer dan een druppel op een gloeiende plaat. De Verenigde Staten hebben zich verbonden voorlopig 600.000 ton voedsel per maand te zenden, terwijl in een ander bericht is vermeld, dat dit land 9,2 mln. ton tarwe, 1,3 mln. ton maïs en 0,3 mln. ton rijst zal leveren. Er is al gezegd, dat de havencapaciteit in India onvoldoende zou zijn om de verwachte voedselschepen snel te lossen en terug te zenden om meer voedsel te laden, maar allicht zal hieraan een mouw gepast worden. Moeilijker zal het zijn om te verzekeren, dat het verstrekte voedsel op de plaatsen komt, waar de nood het hoogst is, maar laat ons hopen dat hierop zorgvuldig toezicht zal worden uitgeoefend. Ik zou het echter betreuren, indien het bij voedselzendingen, o.a. ook van andere graanexporterende landen als Australië en Canada, bleef.

India, dat probeert op democratische wijze zijn economische problemen op te lossen, verdient ons aller steun, maar men zou het een slechte dienst bewijzen als geen voorwaarden aan de bijstand zouden worden verbonden. James Reston, de bekende correspondent van de New York Times heeft geschreven (in een artikel van 27 september 1965), dat het stopzetten van de Amerikaanse voedselleveranties bij het uitbreken van het conflict met Pakistan, India heeft gedwongen de strijd te staken. Mij dunkt dat de huidige calamiteit, die India heeft getroffen, evenzeer moet worden gebruikt om te insisteren dat de regering een realistisch en gedetailleerd programma opmaakt om voor een lange periode een jaarlijkse stijging van 4 à 5 pCt. in de voedselproduktie te verkrijgen. Een dergelijke doelstelling is niet op korte termijn te verwezenlijken. Voedselleveranties zullen noodzakelijk blijven voor een zekere overbruggingsperiode. De regering van India dient echter de ernst van de situatie te onderkennen en met zachte dwang te worden geprest om alle beschikbare middelen in te zetten om haalbare streefcijfers te bereiken. Dan kan India rekenen op kapitaal en kennis van het buitenland om, zeg over tien of vijftien jaar, in hoofdzaak zijn eigen bevolking te voeden, indien tegelijkertijd met succes de bevolkingsexplosie wordt getemperd.

Voorschoten.

W. BRAND.

Literatuur.

Voor dit artikel heb ik gebruik gemaakt van gegevens over de landbouw in India, zoals die voorkomen in: United Nations, World Economic Survey 1964 - Part II, New York 1965; United Nations, Economic Survey of Asia and the Far East-1964, New York 1965 en U.S. Department of Agriculture, Changes in Agriculture in 26 Developing Nations, Foreign Agricultural Economic Report no. 27, Economic Research Service, Washington D.C., november 1965.

¹⁾ Zie Morton Paglin: „„Surplus” Agricultural Labor and Development: Facts and Theories” in „The American Economic Review” van september 1965, blz. 815-834.

Het is nog niet zo lang geleden, dat in verscheidene geschriften over kostenrekening uitsluitend de kostprijs per eenheid naar voren werd gebracht. Sinds enkele jaren is ook de Nederlandse literatuur verrijkt met verhandelingen over direct costing, pay out time, discounted cash flow, present value enz., zodat deze begrippen geleidelijk gemeengoed beginnen te worden. In dit artikel wordt getracht een verbinding te leggen tussen de „oude” kostprijs en de „nieuwe” rentabiliteitsberekening. Het uitgangspunt daarbij is, dat de berekende grootheden hun betekenis ontleen aan hun waarde als hulpmiddel bij het nemen van beslissingen.

De schakel tussen kostprijs- en rentabiliteits- berekening

Rentabiliteitsberekening en investeringsbeslissingen.

Elk investeringsproject — een uitbreidingsinvestering zowel als een vervangingsinvestering — wordt gekenmerkt door een bepaalde kasstroom. Onder de kasstroom van een project verstaan we in dit verband de reeks van jaarlijkse saldi van binnenkomende en uitgaande geldstromen, welke rechtstreeks met dit project samenhangen.

De kasstroom is uit verschillende componenten opgebouwd. De eerste component is de investering, d.w.z. het totaal van de geldbedragen die gedurende de bouwtijd aan aannemers en machinefabrieken moeten worden betaald. Als de bouw is voltooid en met produktie en verkoop wordt aangevangen, komt er jaarlijks een geldstroom het bedrijf binnen in de vorm van de opbrengsten van de produkten. Hierop moeten verschillende uitgaande geldstromen in mindering worden gebracht, zoals de betalingen voor lonen, onderhoud, grond- en hulpstoffen enz. Door de verschillende ontvangsten en uitgaven per jaar te ramen en te totaliseren vindt men de kasstroom van het beschouwde project. Op de techniek van de berekeningen kan in dit artikel niet worden ingegaan¹⁾. In het volgende wordt de kasstroom als gegeven beschouwd.

Ten einde te komen tot een zo goed mogelijke investeringsbeslissing is het in de meeste grotere ondernemingen gebruikelijk geworden, aan de hand van de kasstroom van de overwogen projecten financiële kengetallen te berekenen. Het belangrijkste van deze kengetallen is het gemiddelde rendement op het geïnvesteerde vermogen. *Onder het gemiddelde rendement wordt verstaan het interestpercentage, dat gemiddeld gedurende de bruikbaarheidsduur van het overwogen project op het geïnvesteerde vermogen wordt gemaakt.*

Dat het in deze zin gedefinieerde gemiddelde rendement een inzicht in de winstgevendheid van een gegeven kasstroom oplevert, is zonder meer duidelijk. Daarenboven is de berekening ervan betrekkelijk eenvoudig, omdat geldt: *het interestpercentage, waarbij de contante waarde van een kasstroom gelijk aan 0 is, geeft het gemiddelde rendement van deze kasstroom aan.* Men kan dus voor iedere kasstroom en de daarmee verband houdende investering het gemiddelde rendement berekenen, door de jaarsaldi te vermenigvuldigen met de contante-waardecoëfficiënten en na te gaan voor welk interestpercentage de som van deze produkten gelijk aan 0 is.

¹⁾ Zie I. van der Zijpp: „Financiële aspecten van verkoop en produktie”, H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden.

Benadering van het gemiddelde rendement.

Onder zeer vereenvoudigende veronderstellingen kan het gemiddelde rendement gemakkelijk worden berekend²⁾. Stel dat:

de investering in een installatie	=	I	gulden
het werkkapitaal	=	W	gulden
de produktie in <i>elk</i> jaar	=	X	eenheden
de opbrengst per eenheid in <i>elk</i> jaar	=	p	gulden
de variabele kosten per eenheid	=	k	gulden
de vaste uitgaven in <i>elk</i> jaar	=	V	gulden
de bruikbaarheidsduur van de installatie	=	t	jaren

Het saldo van ontvangsten en uitgaven gedurende de bruikbaarheidsduur van de installatie is dan gelijk aan:

$$t(X.p - X.k - V) - I$$

Het gemiddelde saldo van ontvangsten en uitgaven per jaar is:

$$X.p - X.k - V - I/t$$

Nemen we aan, dat het geïnvesteerde bedrag in de installatie geleidelijk daalt van I tot nihil aan het eind van de bruikbaarheidsduur, terwijl het werkkapitaal gedurende de gehele bruikbaarheidsduur gelijk aan W is, dan is het totale gemiddeld geïnvesteerde bedrag gedurende de bruikbaarheidsduur gelijk aan: $\frac{1}{2} I + W$.

Het gemiddelde rendement *i* is nu gelijk aan het gemiddelde verschil tussen ontvangsten en uitgaven per jaar, gedeeld door het gemiddeld geïnvesteerde bedrag, d.w.z.:

$$i = \frac{X.p - X.k - V - I/t}{\frac{1}{2} I + W}$$

In het volgende komen we op de laatste formule terug.

Marktopbouw.

De beslissingen over belangrijke investeringen worden genomen bij het opstellen van het verkoop- en produktieplan op lange termijn. Deze beslissingen bepalen in hoge mate de toekomst van de onderneming.

Ook in de verkoop worden veelvuldig beslissingen genomen over de toekomst van het bedrijf (zij het dat elk van deze beslissingen afzonderlijk minder ingrijpend is dan de investeringsdecisie). Het feit doet zich namelijk voor, dat men door de huidige verkopen de marktpositie op lange termijn kan beïnvloeden.

²⁾ Voorlopig wordt de vennootschapsbelasting buiten beschouwing gelaten. Aan het eind van dit artikel wordt nagegaan hoe de formules veranderen, wanneer hiermede wel rekening wordt gehouden.

De mogelijke gevolgen op lange termijn van de huidige verkopen kan men omschrijven met het woord marktopbouw. Marktopbouw bestaat uit het verwerven van een algemene bekendheid en het aanknopen van specifieke relaties. Door regelmatig op een bepaalde deelmarkt te opereren, komt een onderneming gunstig of minder gunstig bekend te staan. Ook legt men een veelheid van contacten met handelsfirma's en verbruikers, hetgeen tot het ontstaan van een kring van vaste afnemers leidt. Onder vaste afnemers kan men die handelsfirma's en/of verbruikers verstaan, die van plan zijn in de toekomst van het onderhavige bedrijf te kopen, mits dit geen slechtere kwaliteit levert of ongunstiger prijzen en andere verkoopvoorwaarden stelt dan de concurrenten. Een vaste klant is dus iemand, die bij een bepaald bedrijf koopt zolang dit niet duurder is dan de concurrenten voor een gelijkwaardig produkt. Dit is een negatieve omschrijving, maar het is duidelijk dat de vaste band tussen verkoper en afnemer van grote betekenis is. Alleen hierdoor is de verkoper van een stabiel marktaandeel verzekerd.

De algemene bekendheid en de vaste klantenkring van een bedrijf groeien in de regel geleidelijk naarmate het bedrijf langer op een bepaalde markt actief is. Alleen om deze reden al beïnvloeden de huidige verkopen de toekomstige verkoopmogelijkheden. De belangrijkste reden hiervoor is echter gelegen in de activiteiten van de concurrenten: als men niet zelf op een bepaalde deelmarkt, c.q. aan een bepaalde afnemer verkoopt, zal de concurrentie dit doen en hierdoor veelal vaste relaties met de diverse afnemers, handelaren en eventueel verschillende tussenpersonen aanknopen. Is dit eenmaal gebeurd, dan wordt het voor het eigen bedrijf later zeer moeilijk alsnog een redelijk markt-aandeel te verkrijgen. Alleen als men goedkoop aanspanning aan de concurrenten of een grotere verkoopinspanning ontplooit dan zij, heeft men een kans de vaste klanten van hen te winnen. Zijn zij echter bereid onze acties met gelijkwaardige te volgen, dan is onze kans op succes zeer gering. Veelal zal men derhalve door nu niet aan te bieden de toegang tot de markt in de toekomst afsluiten.

Niet altijd is marktopbouw een factor waarmede rekening behoeft te worden gehouden. In sommige omstandigheden wordt door de verkoop geen nauwe relatie met de afnemer gelegd. Voor de zekerheid van de huidige verkopen wel het toekomstige marktbeeld beïnvloedt, rijst de vraag of dit een overwegende invloed op de te nemen beslissingen zal hebben. Dit probleem komt naar voren als er in het ene geval wel marktopbouw plaatsvindt en in het andere geval niet, of als er een tegenspraak is tussen de resultaten op korte termijn en de verwachte resultaten op lange termijn.

Op de aard van de commerciële beslissingen — de afweging van alternatieve verkoopmogelijkheden en de vaststelling van de wijzen waarop de commerciële instrumenten op elke afzonderlijke deelmarkt zullen worden gehanteerd — kan in dit artikel niet worden ingegaan³⁾. Wij willen hier slechts zonder meer opmerken, dat in het algemeen aan marktopbouw, c.q. de maximale winst op lange termijn

³⁾ Zie I. van der Zijpp: „Financiële aspecten van verkoop en productie”, H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden.

de voorkeur zal worden gegeven boven incidentele verkoop, resp. de maximale winst op korte termijn.

De kostprijs en commerciële beslissingen.

Als men bij commerciële beslissingen de eventuele marktopbouw als een belangrijke overweging in aanmerking wil nemen, rijst de vraag, hoe de winstgevendheid op lange termijn van een bepaalde markt kan worden vastgesteld. Theoretisch is het antwoord hierop eenvoudig te geven. Men kan de winstgevendheid op lange termijn van een bepaalde deelmarkt bepalen door een rentabiliteitsberekening te maken. Men zou daarbij de afzetten en de opbrengsten per eenheid in de betreffende markt gedurende de komende jaren moeten schatten. Voorts zou men moeten ramen, welke investeringen en verdere kosten voor de voorziening van deze markt nodig zouden zijn. Uit de kasstroom zou men dan het gemiddelde rendement op het geïnvesteerde vermogen kunnen berekenen.

Het is duidelijk, dat men in de praktijk onmogelijk voor elke verkoopbeslissing een volledige rentabiliteitsberekening kan maken. Er moet derhalve van een hulpmiddel gebruik worden gemaakt. Dit kan men op de volgende wijze afleiden. Op ieder moment kent men de huidige afzet op een bepaalde markt, de prijs per eenheid en de totale kosten per eenheid. Stelt men de afzet voor door Y , de prijs per eenheid door p en de totale kosten per eenheid (de kostprijs) door K , dan is de huidige winst op de verkopen op een zekere deelmarkt gelijk aan $Y(p - K)$.

Hieruit kan niet zonder meer de winstgevendheid op lange termijn van de markt worden afgeleid, want het is mogelijk dat in de toekomst een verandering in de afzet, de prijs en/of de kosten per eenheid zal optreden.

In het algemeen zal een verkoper op basis van zijn ervaring en kennis van de markt de afzet op een bepaalde deelmarkt voor de komende jaren (stel: voor een periode van 5 jaar) globaal kunnen ramen. De hoogte van de opbrengsten en de kosten in de toekomst zal men veelal niet voldoende nauwkeurig kunnen benaderen. Daarom zullen de doorgaans aan te nemen, dat het huidige verschil tussen de opbrengst en de totale kosten per eenheid ook in de toekomst ongeveer gehandhaafd zal blijven. Hierbij sluit men niet uit, dat prijs- en kostenfluctuaties zullen optreden. Men neemt slechts aan, dat deze ongeveer parallel zullen lopen. Hiervoor zijn goede redenen aan te voeren, wanneer men zich thans niet in een periode van overmatige schaarste of overcapaciteit in de gehele bedrijfstak bevindt. Meestal zal de concurrentie tussen de verschillende ondernemingen in een bedrijfstak er immers voor zorgen, dat een relatie tussen de prijzen en de kosten per eenheid blijft bestaan.

Is de markt in de beschouwde periode bijzonder krap of bijzonder ruim, dan zal men op de huidige opbrengst een correctie naar beneden, resp. naar boven moeten aanbrengen. Men zal dan niet aannemen, dat het verschil tussen de huidige opbrengst en de kosten per eenheid, maar dat het verschil tussen de huidige „gecorrigeerde” opbrengst en de kosten per eenheid in de toekomst constant blijft. De omvang van de noodzakelijke correctie kan men blijven op grond van de commerciële ervaring bepalen.

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

Stelt men nu de verwachte afzet op een zekere markt na ca. 5 jaar gelijk aan X en de huidige (eventueel gecorrigeerde) prijs en de totale kosten per eenheid wederom gelijk aan p en K , dan kan men de winstgevendheid op lange termijn dus veelal gelijkstellen aan $X(p - K)$.

Gemiddeld rendement en kostprijs.

Er kan worden opgemerkt, dat we in dit artikel twee geheel verschillende maatstaven voor de winstgevendheid op lange termijn hebben genoemd: als maatstaf voor de winstgevendheid van een investeringsproject hebben we het gemiddelde rendement naar voren gebracht. En als maatstaf voor de winstgevendheid op lange termijn van de verkoop op een zekere markt hebben we het verschil van de verwachte afzet en het verschil tussen de prijs en de totale kosten per eenheid genoemd.

In het volgende zal worden aangetoond, dat tussen beide benaderingswijzen geen wezenlijk verschil bestaat. Het is namelijk niet moeilijk in te zien, dat er een nauwe relatie bestaat tussen het gemiddelde rendement op investeringen en het verschil tussen de opbrengst en de kostprijs per eenheid.

Uitgaande van de benaderingsformule voor het gemiddelde rendement van een investering, kan men zich afvragen, hoe groot de opbrengst per eenheid produkt moet zijn, opdat een bepaald rendement wordt behaald. Het antwoord op deze vraag vindt men door p uit de eerder genoemde vergelijking op te lossen. Men vindt dan:

$$p = k + \frac{V}{X} + \frac{I/t}{X} + \frac{i(\frac{1}{2}I + W)}{X}$$

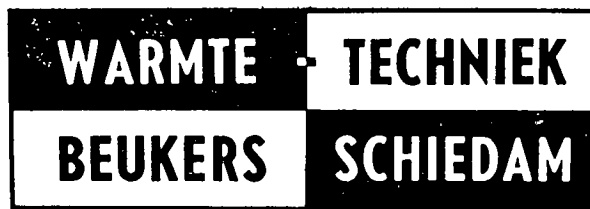
De uitdrukking rechts van het gelijkteken blijkt gelijk te zijn aan de totale kosten per eenheid van de nieuwe installaties, waarbij de (thans als gegeven gestelde) i het in de kostenberekening opgenomen interestpercentage over het totale vermogen is. Immers, k geeft de variabele kosten per eenheid produkt aan, $\frac{V}{X}$ de vaste uitgaven per eenheid, I/t

de afschrijvingen per jaar en dus $\frac{I/t}{X}$ de afschrijvingen per eenheid. Ten slotte is de term $i(\frac{1}{2}I + W)$ gelijk aan het gemiddelde rendement (op basis van i) op het geïnvesteerde vermogen gedurende de bruikbaarheidsduur van de installatie, terwijl het quotiënt $i(\frac{1}{2}I + W)/X$ de interestkosten per eenheid aangeeft.

In feite worden door de administratie van een onderneming niet de kosten van *nieuwe* installaties berekend, maar de kosten van de *bestaande* apparatuur. Tussen deze beide zal echter geen wezenlijk verschil bestaan als de kostenberekening voor het bestaande bedrijf op de volgende twee principes wordt gebaseerd:

a. De afschrijvingen moeten zijn berekend op basis van de vervangingswaarden der installaties, waarbij wordt uitgegaan van de huidige aankooprijzen van nieuwe produktiemiddelen, die eenzelfde functie vervullen als de bestaande ⁴⁾. (Hierbij moet men in beginsel een correctie aanbrengen voor mogelijke verschillen tussen de capaciteit van de bestaande apparatuur en de optimale capaciteit van de thans in de handel zijnde installaties. In theorie dient te worden uitgegaan van de vervangende produktiemiddelen

⁴⁾ Hieruit mag niet worden afgeleid, dat de schrijver het eens is met de zgn. vervangingswaardetheorie. De hier weergegeven motivering voor de afschrijving op basis van de vervangingswaarde is een geheel andere dan de door de aanhangers van de vervangingswaardetheorie naar voren gebrachte redenering.

(I. M.)

met een optimale capaciteit. Daarop zou men in principe de afschrijvingen moeten bepalen als het quotiënt van de huidige aanschaffingsprijs en bruikbaarheidsduur. De aldus berekende afschrijvingen zou men dan dienen te vermenigvuldigen met het quotiënt van de capaciteit der bestaende installaties en de nieuwe optimale capaciteit).

b. Bij de kostprijsberekening dient men de interest op het totale vermogen als kostenfactor in rekening te brengen.

Neemt men nu als interestvoet in de kostenberekening het minimaal vereiste rendement op het geïnvesteerde vermogen op, dan geldt bij benadering de volgende regel ⁵⁾:

De totale kosten per eenheid produkt (de kostprijs) van de bestaende installaties — waarin onder meer de interest op het totale vermogen is opgenomen — kunnen worden beschouwd als een kengetal voor de opbrengst per eenheid produkt, welke minimaal vereist zou zijn om in de toekomst investering in nieuwe installaties te motiveren. Hierbij behoeft men niet alleen aan vervanging van de bestaande fabrieken te denken. De huidige totale kosten per eenheid zijn ook een maatstaf voor de prijs die men minimaal moet verkrijgen om in de toekomst uitbreiding van de capaciteit, dus de bouw niet van vervangende, maar van additionele installaties, financieel aantrekkelijk te maken.

Uit het laatste kan onmiddellijk een volgende conclusie worden getrokken: *het huidige verschil tussen de opbrengst en de totale kosten per eenheid van het bestaande bedrijf is een indicatie voor de hoogte van het gemiddelde rendement op later uit te voeren vervangings- en uitbreidingsinvesteringen.* Naarmate het huidige verschil tussen de opbrengsten en de totale kosten per eenheid groter is, zal het gemiddelde rendement op investeringen *in de toekomst* hoger zijn.

Zoals in het voorgaande is opgemerkt, wordt bij het overwegen van commerciële alternatieven niet het verschil tussen opbrengst en kostprijs, $p - K$, als zodanig beschouwd maar wordt dit verschil nog vermenigvuldigd met de geschatte afzet, X , over ca. 5 jaar. Dit is noodzakelijk om behalve de rentabiliteit op de investeringen ook de groeikansen van de betreffende markt in de beschouwingen te betrekken.

De eindconclusie kan thans als volgt worden geformuleerd: *het produkt van de geraamde afzet over ca. 5 jaar op een zekere deelmarkt en het huidige verschil tussen de (eventueel gecorrigeerde) opbrengst en de totale kosten per eenheid*

⁵⁾ Er is hier van een benadering sprake, omdat wij niet zijn uitgegaan van het exacte (met behulp van contante-waardentabellen berekende) gemiddelde rendement, doch van een benaderingsformule.

De groeiende autodichtheid zal ertoe leiden, dat voor de periode tussen 1970 en 1980 rekening moet worden gehouden met ten minste één auto per woning. Dit betekent ernstige parkeermoeilijkheden. Het is een misvatting te denken, dat deze parkeermoeilijkheden zich zouden beperken tot de binnenstad. Het knelpunt ligt juist in de buitenwijken, waar men van meet af aan parkeergarages zou moeten bouwen. Het is onverantwoord het duurzame consumptiegoed auto 10 pCt. van de ruimte te laten innemen, omdat dit een aanslag betekent op de leefbaarheid van de nieuwe wijken.

Parkeergarages

Tot dusverre is gebleken, dat alle prognoses, ten aanzien van het zich uitbreidende autoverkeer te laag zijn geweest. Het ziet er naar uit, dat de stormachtige ontwikkeling naar een situatie, waarin ieder gezin over een auto zal beschikken, zich onverminderd zal doorzetten. Wellicht zullen wij er zelfs rekening mee moeten houden, dat in de jaren tussen 1970 en 1980 meer dan één auto per gezin aanwezig zal zijn.

Dit betekent voor de toch reeds volle randstad Holland een nauwelijks op te lossen verkeersprobleem, maar het betekent ook, dat het parkeervraagstuk steeds urgenter gaat worden. Tot dusverre heeft men het duurzame consumptiegoed, dat auto heet, op straat opgeslagen, maar zodra zelfs dit niet meer mogelijk is, zal vanzelf het ver-

langen opkomen naar speciale voorzieningen in de zin van parkeergarages.

Deze parkeergarages zijn in het algemeen gewenst, omdat het op de begane grond naast elkaar plaatsen van auto's met zich brengt, dat de toch reeds schaarse grond op een onverantwoorde wijze wordt gebruikt. Indien men ermee rekent, dat elke auto een parkeerruimte nodig heeft van 20 m², dan betekent dit in een stad als Rotterdam over 10 à 15 jaar een totaal oppervlak aan parkeerruimte van 250.000 (woningen) × 20 m² = 5 mln. m². Gezien de grote behoefte aan ruimte voor recreatieve voorzieningen en aan voorzieningen ten behoeve van het sociale en culturele leven, moet het onaanvaardbaar worden geacht, dat een zo groot oppervlak wordt prijsgegeven aan de geparkeerde auto. Men dient ook daarom parkeergarages te bouwen, bij voorkeur onder de grond (het Schouwburgplein tussen de Rotterdamse Schouwburg en De Doelen) en, als het niet anders kan vanwege de bijzonder hoge kosten van ondergrondse bouw, torengarages.

Het bezwaar van torengarages is, dat zij toch ook weer ruimte in beslag nemen en dat zij bepaald ontsierend zijn in het totale stadsbeeld. Aangezien echter deze torengarages aanmerkelijk goedkoper zijn dan de ondergrondse garages, zal men wel niet de illusie mogen koesteren, dat het zal komen tot een verdere bouw van ondergrondse garages.

In het algemeen kan men zeggen, dat er 4 soorten van parkeergarages nodig zijn:

1. parkeergarages in de binnenstad;
2. parkeergarages rondom de binnenstad;
3. parkeergarages bij de stations;
4. parkeergarages in de woonwijken.

Parkeergarages in de binnenstad.

Wanneer men tot het besluit zou komen de binnenstad geheel af te sluiten, behoeven er in het geheel geen parkeergarages te komen. In sommige steden zal zulk een afsluiting vroeg of laat stellig worden ingevoerd. In Rotterdam heeft men echter door het betrekkelijk gunstige wegensysteem nog wel mogelijkheden de binnenstad geopend te houden voor het verkeer, dat in deze binnenstad moet zijn. Vandaar, dat men ertoe overgegaan is een ondergrondse parkeergarage te bouwen, terwijl voorts nog enkele bovengrondse garages zullen worden gesticht. In totaal zal er dan ruimte zijn voor 2.000 wagens. Gezien het feit, dat reeds nu 4.000 auto's voortdurend in de binnenstad geparkeerd staan, betekent dit, dat voor 50 pCt. heil zal moeten worden gezocht in parkeermeters en parkeerschijven, waartoe dan ook per 1 december 1965 is overgegaan, aanvankelijk nog als een beperkt experiment, later vermoedelijk voor het geheel van de binnenstad-zone.

(vervolg van blz. 237)

kan men beschouwen als een maatstaf voor de te verwachten rentabiliteit op toekomstige investeringen en de groeikansen van het bedrijf bij duurzame verkoop op de betreffende markt.

De vennootschapsbelasting.

Zoals eerder is opgemerkt, is de vennootschapsbelasting in het bovenstaande niet in beschouwing genomen. Deze vereenvoudiging laten wij thans los. Neemt men aan, dat een belasting van bijv. 45 pCt. over de winst moet worden betaald, dan is het saldo van ontvangsten en uitgaven gedurende de bruikbaarheidsduur van een installatie niet, zoals hierover werd opgemerkt, gelijk aan $t(X.p - X.k - V) - I$, maar aan

$$\{t(X.p - X.k - V) - I\} \cdot 0,55.$$

De benaderingsformule voor het gemiddelde rendement wordt dan:

$$i = \frac{(X.p - X.k - V - I/t) \cdot 0,55}{\frac{1}{2} I + W}.$$

Uit de laatste formule kan men p als volgt oplossen:

$$p = k + \frac{V}{X} + \frac{I/t}{X} + \frac{i}{0,55} \left(\frac{1}{2} I + W \right)$$

Het blijkt derhalve, dat het effect van de vennootschapsbelasting eenvoudig is te bepalen. Als de vennootschapsbelasting bijv. 45 pCt. bedraagt, moet men in de kosten-calcuatie niet het minimaal vereiste rendement als interestvoet opnemen, doch $\frac{1}{0,55} \times$ dit minimaal vereiste rendement.

Utrecht.

Drs. I. VAN DER ZIJPP.

Hoe merkwaardig het ook moge klinken, het parkeervraagstuk in de binnenstad is niet het moeilijkste vraagstuk. Daar keert de wal het schip. Zodra men geen parkeergelegenheid meer kan vinden (betaald of onbetaald), zal men wel genoodzaakt zijn op andere wijze de binnenstad te bereiken. Het openbare vervoer zal daarbij een belangrijke rol kunnen spelen, mits dit voldoet aan bepaalde eisen. Zo is het opgepakt vervoer in autobussen bepaald onaanvaardbaar, terwijl de geringe frequentie van de verschillende tram- en autobuslijnen ook een belemmering zal vormen voor een overgang van particulier naar openbaar vervoer. Aangenomen mag echter worden dat geleidelijk aan het comfort van het openbare vervoer zal toenemen, wanneer men daaraan niet meer de eis zal stellen dat de kosten geheel zullen worden goedgeemaakt door de tarieven.

Parkeergarages rondom de binnenstad.

Ook al wordt de binnenstad niet afgesloten, dan zullen toch vele automobilisten het in de toekomst plezierig vinden hun auto onder te brengen in een parkeergarage, opgenomen in een ring rondom de binnenstad. Uiteraard zullen er dan vanaf deze parkeergarages vervoermiddelen van het openbare vervoer aanwezig moeten zijn naar het centrum. Deze parkeergarages zullen aanvankelijk vrij moeilijk te realiseren zijn, omdat vooralsnog een ieder zal proberen zo ver mogelijk door te dringen in het centrum van de stad. Het zal echter goed zijn indien overal in deze thans nog denkbeeldige ring plaatsen worden gezocht, waarop t.z.t. parkeergarages kunnen worden gebouwd.

Parkeergarages bij de stations.

Het zal in de toekomst steeds meer blijken, dat het vlugger, veiliger en voordeliger is met de trein te reizen en daarom zal de automobilist zijn auto willen parkeren bij een station. Dit geldt met name voor de stations buiten het centrum van de stad, omdat deze betrekkelijk gemakkelijk bereikbaar zullen zijn. Zij, die uit Rotterdam naar Den Haag, Amsterdam of Utrecht reizen, zullen, gezien de parkeermoeilijkheden in deze andere grote steden, het eerst de neiging hebben de auto niet meer te gebruiken voor deze buitenstedse ritten. Een combinatie van een

treinbiljet met een biljet voor een parkeergarage kan aantrekkelijk zijn en het ligt op de weg van de Spoorwegen om de bouw van deze parkeergarages ter hand te nemen. De gemeente zal wel ruimte moeten reserveren bij de stations voor de bouw van deze parkeergarages.

Parkeergarages in de woonwijken.

Op wat langere termijn zal het parkeren in de woonwijken vermoedelijk de grootste moeilijkheden gaan opleveren. Daar zal men er immers naar streven zo lang mogelijk de wagen op korte afstand van de woning op straat te parkeren en eerst wanneer dit steeds moeilijker wordt, zal het verlangen opkomen naar parkeergarages. Voor de stedenbouwkundigen, die nieuwe wijken moeten projecteren, ontstaat thans een dilemma: moeten zij reeds thans de nieuwe woonwijken zo inrichten, dat het parkeren nabij de woning onmogelijk wordt gemaakt en zich daardoor thans aan felle kritiek blootstellen, of moeten zij in de traditionele gang voortgaan en zoveel mogelijk parkeer ruimte op de openbare weg reserveren in de nabijheid van de woningen? Doen zij het laatste, dan zullen zij in de toekomst kritiek krijgen omdat zij geen vooruitziende blik hebben gehad, niet voor parkeergarages hebben gezorgd, te weinig aandacht hebben besteed aan de groenvoorzieningen in de wijk en te grote uitgaven hebben gedaan voor de bestrating van parkeerruimten.

In het algemeen moet een onderscheid worden gemaakt tussen 3 soorten van woonwijken:

- de oude woonwijken, daterende van 1900 - 1940;
- de woonwijken in en vlak na de oorlog ontstaan;
- de nieuwe wijken en de nog te projecteren wijken.

Wat betreft de oude woonwijken moet worden gezegd, dat hier het probleem onoplosbaar is wanneer men niet zou overgaan tot het afbreken van panden. Het beeld van de oude woonwijken is thans reeds zo, dat de toch reeds smalle straten vol staan met geparkeerde wagens en het ziet er naar uit, dat dit in de komende jaren nog steeds zal toenemen. Meestal zijn de woningen in deze wijken in etages gebouwd, zodat het geen uitzondering is, dat in één huis 4 of 5 gezinnen een woning hebben gevonden. Aangezien in de meeste gevallen slechts één auto voor

(I. M.)

W. C. FIEGE

DE KERN VAN DE EUROPESE ZAAK

EEN SERVICE LUXE-POCKET. f 3,95

Perscommentaren:

dr. in Ec.-Stat. Berichten:

... vage formuleringen ... Het is hoogstens een onverantwoorde luxe f 3,95 neer te tellen voor dit boekje ...

Prof. Dr. H. Brugmans in Nieuw Europa:

... scherpe analyses en aantrekkelijke conclusies ... Men doet er goed aan Fiege's boekje te lezen.

E. J. Mathies in Het Vaderland:

... kan men zich alleen maar aan deze visie optrekken ... Allen die met de integratievragen bezig zijn, doen er goed aan dit boekje te lezen en de inhoud ervan tot zich te laten doordringen. Roepstemmen als die van Fiege moeten gehoord worden.

H. Deheyn in Europa Nachrichten:

... Versuch die historischen Gründe und das Entstehen der aufeinanderfolgenden Krisen in Europa seit Beginn des Jahrhunderts und bei der Bemühungen um eine Integration darzustellen.

Leeuwarder Courant:

... zeer opmerkelijke visie op Europese Beweging en Europese Gemeenschappen.

VERKRIJGBAAR IN DE
BOEKHANDEL.

één huis kan worden geparkeerd, zal bij een toename van de autodichtheid het probleem onoplosbaar zijn.

In de woonwijken, gebouwd in en vlak na de oorlog, is meer ruimte aanwezig en men ziet op het ogenblik reeds plantsoentjes en groenstroken omgezet worden in parkeerterreinen. Het aanzien van deze wijken wordt daardoor natuurlijk ernstig geschaad, maar voorlopig ziet het er naar uit, dat daar toch nog wel gedurende 10 jaar het parkeervraagstuk zal zijn opgelost. Na die 10 jaar zal de autodichtheid te groot geworden zijn en men zal dan alsnog moeten overgaan tot het bouwen van parkeergarages. Aangezien deze wijken meestal een vrij geringe woningdichtheid per hectare vertonen, zal het met enig passen en meten wel mogelijk zijn een aantal torengarages te plaatsen. Dan kan men de parkeerruimten weer omzetten in groenvlakken.

Het interessantste probleem ligt echter bij de nog nieuw te bouwen woonwijken, zoals bijv. in Rotterdam: Ommoord, Zevenkamp en t.z.t. in het hart van de stad Nieuw-Rubroek. Als uitgangspunt moet daarbij gekozen worden de situatie van ten minste één auto op één woning. Voorts moet als uitgangspunt (althans voor deze 3 wijken) worden genomen, dat 30 à 40 pCt. van de woningen in hoogbouw zal worden uitgevoerd, 30 pCt. in eengezinswoningen en het resterende in etagebouw. De vermoedelijke dichtheid per hectare zal wel liggen tussen de 40 tot 60 woningen. Per woning zal men streven naar 75 m² aan sociaal-culturele en recreatieve voorzieningen.

Uitgaande van deze data moet het uitgesloten worden geacht om de auto's op de straten te parkeren, omdat een eenvoudige rekensom reeds leert, dat per hectare dan reeds 10 pCt. van de totale oppervlakte bestemd zou moeten worden voor auto's, hetgeen of ten koste van de benodigde ruimte voor sociaal-culturele en recreatieve voorzieningen gaat of ten koste van de dichtheid van de bebouwing. Beide zijn onaanvaardbaar en er resteert dus alleen maar de mogelijkheid van het bouwen van parkeergarages.

Dit betekent overigens, dat dan wel bijzondere maatregelen zullen moeten worden genomen t.a.v. de vrijheid van parkeren. Men kan daarbij de weg inslaan van de totale afsluiting van de wijk voor autoverkeer anders dan voor het normale dienstbetoon van bakker, melkboer e.d. Men kan ook de weg inslaan van een lang-parkeerverbod, waardoor men het mogelijk zou maken, dat men wel gedurende bijv. 2 uur de auto in de buurt van de woning parkeert. Beide systemen hebben hun voor- en nadelen, waarop hier nu niet nader kan worden ingegaan. De oplossing zal trouwens afhankelijk zijn van de stedenbouwkundige mogelijkheden.

Men kan zich afvragen in hoeverre deze parkeergarages niet een al te zware last zullen leggen op de autobezitters. Wanneer men ervan uitgaat, dat in alle woningen ten minste één autobezitter voorkomt — en dat is voor de nieuwe woonwijken een wel gerechtvaardigd uitgangspunt —, dan kan men de kosten voor parkeergarages voegen bij de overige ontsluitingskosten van de wijk. Dit brengt dan met zich een verhoging van de grondprijs, hetgeen uiteraard ook weer consequenties heeft voor de te betalen huur. Vooral voor woningwetwoningen zal dit moeilijkheden geven in de onderhandelingen met het Ministerie. Daar wordt immers reeds nu bezwaar gemaakt tegen de hoge grondkosten van de gemeente Rotterdam.

Een andere mogelijkheid is, dat de bewoners afzonderlijk moeten betalen voor de parkeergarages in de vorm van een maandabonnement, welk abonnement dan bij voorkeur ook geldig zou moeten zijn voor de parkeergarages in het centrum van de stad, in een ring rondom de stad en voor de parkeergarages bij de stations. Men mag de kosten van zulk een abonnement op de huidige geldwaarde zeker wel taxeren op f. 500 per jaar, hetgeen uiteraard een verzwaring van de autolasten met zich brengt. Toch moet men daar niet al te zwaar tegenaan kijken, omdat het een bekend feit is (de A.N.W.B. heeft dit al enkele jaren geleden signaleerd), dat de meeste auto's worden bekostigd door de werkgevers, terwijl de kosten van de wagens, die uitsluitend voor eigen rekening zijn, toch nog wel voor een belangrijk deel kunnen worden afgewenteld op de fiscus. Al met al kan men zich afvragen of een verzwaring van de lasten nu wel zo erg is als deze op het eerste gezicht lijkt. Maar zelfs indien van een ernstige verzwaring van lasten zou moeten worden gesproken, moet men dit weer afwegen tegen het voordeel van de grotere woonbaarheid van de nieuwe wijken.

Rotterdam.

Drs. J. G. VAN DER PLOEG.

RECTIFICATIE

In het artikel van de heer J. Hasper over „Haven-tarieven” in „E.-S.B.” van 23 februari 1966 is in de eerste alinea na het hoofdje „Het zeehaventarief” een zin weggevalen, waardoor het slot van deze alinea onleesbaar is geworden. De betreffende passage moet als volgt luiden: „Dat wil zeggen, dat de verhoging vermoedelijk eerst tegen mei 1966 effect zal sorteren. En dan is het geen verhoging van 25 pCt.; waartoe Rotterdam wegens de financiële toestand reeds overging, maar van 5 pCt. telkens in 1966, 1967 en 1968 en van 10 pCt. in 1969”.

(I. M.)

BELEG INTERNATIONAAL
BELEG IN **Interunie**

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

De toekomstige ontwikkeling van het aantal huishoudingen in Nederland

(II)

De benadering van het toekomstige aantal private huishoudingen.

Om tot het aantal private huishoudingen te komen, moeten we de private bevolking delen door de gemiddelde grootte van de huishoudingen. Hiervoor zouden we — bijv. voor 1970 — een cijfer kunnen gebruiken, berekend volgens de naoorlogse parabolische ontwikkeling, zoals die in het eerste deel van dit artikel ¹⁾ is beschreven. In dat geval krijgen we voor einde 1970 een gemiddelde grootte der private huishoudingen van 3,12. Volgens de parabolische ontwikkeling op langere termijn (zie eveneens het eerste deel) zou per einde 1970 de gemiddelde grootte echter 3,38 zijn. Om een indruk te verkrijgen in welke buurt het cijfer naar alle waarschijnlijkheid zal komen te liggen, is derhalve een nadere vergelijking met de ontwikkeling van het aantal huwelijken, echtscheidingen, emigratie van gezinnen en de vorming van huishoudens van alleenstaanden, zowel ten gevolge van het overlijden van huwelijkspartners als ten gevolge van het vertrek van alleenstaanden uit reeds bestaande gezinnen naar kamers eigen flat, een onontbeerlijk en dus noodzakelijk aanvulling. Op dit punt is door het C.B.S. een mathematisch-statistisch model ²⁾ ontwikkeld dat echter het aspect van de alleenstaanden buiten beschouwing laat. Voor deze groep is men thans bezig een aparte berekening uit te voeren. Door ons is nu een tamelijk ruwe berekening uitgevoerd, omdat een meer verfijnde analyse voor de meeste landen toch niet kan worden toegepast wegens gebrek aan voldoende gegevens.

TABEL 1. *Mutatie in het aantal huishoudingen*

	31 mei 1947- 30 juni 1956	30 juni 1956- 31 mei 1960
Aantal huwelijken	797.297	355.851
Echtscheidingen - huwelijken van gescheidenen	15.521	6.376
Sterfte van alleenstaanden, gelijkgesteld aan de sterfte van ongehuwden + gescheidenen + weduwnaren + weduwen, allen 20 jaar e.o. .	314.248	145.736
Natuurlijke toename	498.640	216.491
Af: emigratie van huishoudingen (geschat op grond van de informatie over migranten naar hun gezinsverband)	84.910	15.751
Bij: netto aantal gezinnen dat aanvankelijk in een andere private huishouding was opgenomen, doch een eigen huishouding is gaan voeren (schatting)	5.000	1.000
Totale toename	418.730	201.740
Toename volgens volkstellingen	440.000	253.000
Extra toename (ten gevolge van het vertrek van alleenstaanden uit reeds bestaande huishoudingen) = verschil	- 21.000	51.000
Toename alleenstaanden volgens volkstellingen	110.000	59.000
Blijft dan over voor toename alleenstaanden door scheiding of overlijden partner	89.000	8.000
Toename gescheidenen, weduwen, weduwnaren	61.000	38.000

Uit deze globale berekening blijkt dat voor de eerste periode de schatting van de toename van het aantal

alleenstaanden door vertrek uit reeds bestaande gezinnen wat te laag lijkt te zijn uitgevallen en voor de tweede periode wat te hoog. Dit duidt erop dat het vertrek van alleenstaanden uit reeds bestaande gezinnen in de tweede periode per jaar gezien niet veel sterker is geweest dan in de eerste periode. De totale toename in 13 jaar bedraagt dus ruim 70.000 personen, of ruim 5.000 per jaar.

Door voor de periode 1961-1970 eenzelfde berekening te maken, kan een benadering worden verkregen van het aantal huishoudingen per einde 1970 (tabel 2).

TABEL 2.

Aantal huwelijken (zie tabel 6 in deel I)	1.102.000
Echtscheidingen - huwelijken van gescheidenen (in zelfde verhouding als van 1947-1960)	21.000
Sterfte van alleenstaanden (iets lagere verhouding tot de totale sterfte als van 1947-1960)	405.000
Natuurlijke toename	718.000
Af: emigratie resp. bij: immigratie	+ 2.000
Bij: door afsplitsing van gezinnen	5.000
Afsplitsing van alleenstaanden uit gezinnen	60.000
Totale toename	785.000
Aantal private huishoudingen per einde 1970	3.960.000
Private bevolking (zie tabel 8 in deel I)	13.008.000
Gemiddelde grootte der huishoudingen	3,28

In deze berekening is echter stilzwijgend verondersteld dat de woningbouw niet dusdanig versneld wordt dat de daardoor mogelijk wordt gemaakt voor zowel alleenstaanden als samengevoegde gezinnen op versterkte schaal naar een eigen woning over te gaan. De gemiddelde grootte der huishoudingen die we op deze wijze vinden, ligt tussen die volgens beide parabolische trends in, echter dichter bij het cijfer volgens de lange-termijnparabool (3,38) dan bij dat volgens de naoorlogse parabool (3,12). Men mag ook niet verwachten dat de gemiddelde grootte voortdurend volgens dezelfde parabolische kromme blijft dalen, maar veeleer dat in deze daling een zekere afremming gaat optreden en dat op de lange duur zelfs een keerpunt niet denkbeeldig is.

Zo'n keerpunt heeft zich in de Verenigde Staten al voorgedaan. Berekeningen onzerzijds hebben een dergelijk keerpunt ook al aangetoond voor landen als het Verenigd Koninkrijk en West-Duitsland, waarbij het keerpunt ergens rond 1965 ligt. De belangrijkste oorzaak daarvan is de toename van het aantal kinderen per huwelijk. Cohort-analyses ondersteunen deze conclusies. Voor Nederland is een dergelijk keerpunt waarschijnlijk nog niet nabij, enerzijds omdat het geboortepil al hoog is en anderzijds omdat het aantal alleenstaanden relatief belangrijk lager ligt dan in de ons omringende landen.

Een vergelijking met de C.B.S.-berekeningen kunnen we nog niet maken, daar de publicaties alleen vermelden het aantal huishoudens, d.w.z. het aantal private huishoudingen van 2 of meer personen. Om deze reden nemen we eerst de ontwikkeling van de verdeling naar grootte in beschouwing.

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 23 februari 1966.

²⁾ Zie „Statistische en Econometrische Onderzoekingen”, 3e kwartaal 1959.

TABEL 3.

Het aantal alleenstaanden en huishoudens volgens de drie tellingen

Telling (aantal × 1.000)	Huishoudingen			Correctie			Nieuwe definitie			Alleenstaanden (pCt.)
	alleenstaanden	huishoudens	totaal	alleenstaanden	huishoudens	totaal	alleenstaanden	huishoudens	totaal	
1947	222	2.295	2.517	—20	—60	—80	202	2.235	2.437	8,3
1956	332	2.620	2.952	—17	—58	—75	315	2.562	2.877	10,9
1960	391	2.813	3.204	—17	—57	—74	374	2.756	3.130	12,0

De verdeling der huishoudingen naar alleenstaanden en huishoudens.

Aan de hand van de volkstellinggegevens kan de ontwikkeling van de verdeling naar grootte worden nagegaan. Wel moet echter, in verband met de definitie, op de tellinggegevens een correctie worden aangebracht op grond van de resultaten van de telling-1960. Hierdoor wordt echter de vergelijking weer bemoeilijkt, daar het C.B.S. voor de tijdreeks de oude definitie hanteert. De simpelste weg is daarom de door ons berekende reeks van private huishoudingen te verminderen met de alleenstaanden en dan te vergelijken met de C.B.S.-cijfers, op hun beurt verlaagd wegens het definitieverschil volgens de telling van 1960. De verdeling naar gezinsgrootte is echter alleen gegeven voor de tellingjaren; de tussenliggende jaren moeten dus worden geïnterpoleerd (tabel 3).

Door dit percentage alleenstaanden te interpoleren en toe te passen op de door ons berekende aantallen private huishoudingen, krijgen we tabel 4.

Het door ons gehanteerde model levert dus nagenoeg dezelfde cijfers op als het model van het C.B.S., dat gebaseerd is op tellinggegevens en registratiecijfers betreffende gezinshoofden naar leeftijd, burgerlijke staat en de respectievelijke overgangsfasen daarin. Of dit ook voor de toekomst geldt zal nu worden nagegaan.

Vergelijking van de prognose met de werkelijke ontwikkeling tot 1965.

Met opzet hebben we de berekeningen gebaseerd op de cijfers tot en met 1960. De bedoeling hiervan is om na te gaan in hoeverre aan het gebezigde model resp. de aangenomen toekomstprojecties een reële voorspellingswaarde kan worden toegekend. Om dit na te gaan zullen we de verschillende elementen, welke in het prognosemodel zijn gebruikt, met de werkelijke ontwik-

TABEL 4.

Het aantal huishoudens volgens de parabolische trend en volgens het C.B.S.-model

(aantallen × 1.000)

Jaar per 31 dec.	Alleenstaanden (pCt.)	Private huishoudingen	Alleenstaanden	Huishoudens	Huishoudens (C.B.S.) a)
1947	8,3	2.465	205	2.260	
1948	8,6	2.515	215	2.300	
1949	8,9	2.565	225	2.340	
1950	9,2	2.615	235	2.380	2.370
1951	9,5	2.670	250	2.320	
1952	9,8	2.710	265	2.445	
1953	10,1	2.755	280	2.475	
1954	10,4	2.805	295	2.510	
1955	10,7	2.865	310	2.555	
1956	11,0	2.925	325	2.600	2.593
1957	11,3	2.985	340	2.645	2.644
1958	11,6	3.045	355	2.690	2.703
1959	11,9	3.110	370	2.740	2.747
1960	12,2	3.175	385	2.790	2.790

a) Verminderd met de correctie voor het definitieverschil als vermeld in tabel 3.

keling in de jaren 1961 tot en met 1965 vergelijken. Voor 1965 hanteren we daarbij cijfers welke gebaseerd zijn op de informatie over januari t/m september, daarbij ook vergeleken met de overeenkomstige periode van 1964. De vergelijking tussen de prognose en de realiteit ziet er dan als volgt uit (tabel 5).

Uit deze vergelijking blijkt dat de prognose van de totale bevolking voortreffelijk is uitgekomen. Doch dit is enerzijds een gevolg van overschatting van de geboorten en anderzijds van onderschatting van de immigratie. De prognoses van het aantal huwelijken en van de sterfte zijn tot dusverre goed uitgekomen, terwijl het door ons berekende aantal huishoudens en het aantal daarin levende personen goed overeenstemt met de resultaten van de C.B.S.-berekeningen.

TABEL 5.

Vergelijking van de prognose op basis van de gegevens tot 1960 en de werkelijke ontwikkeling in de periode 1961 - 1965

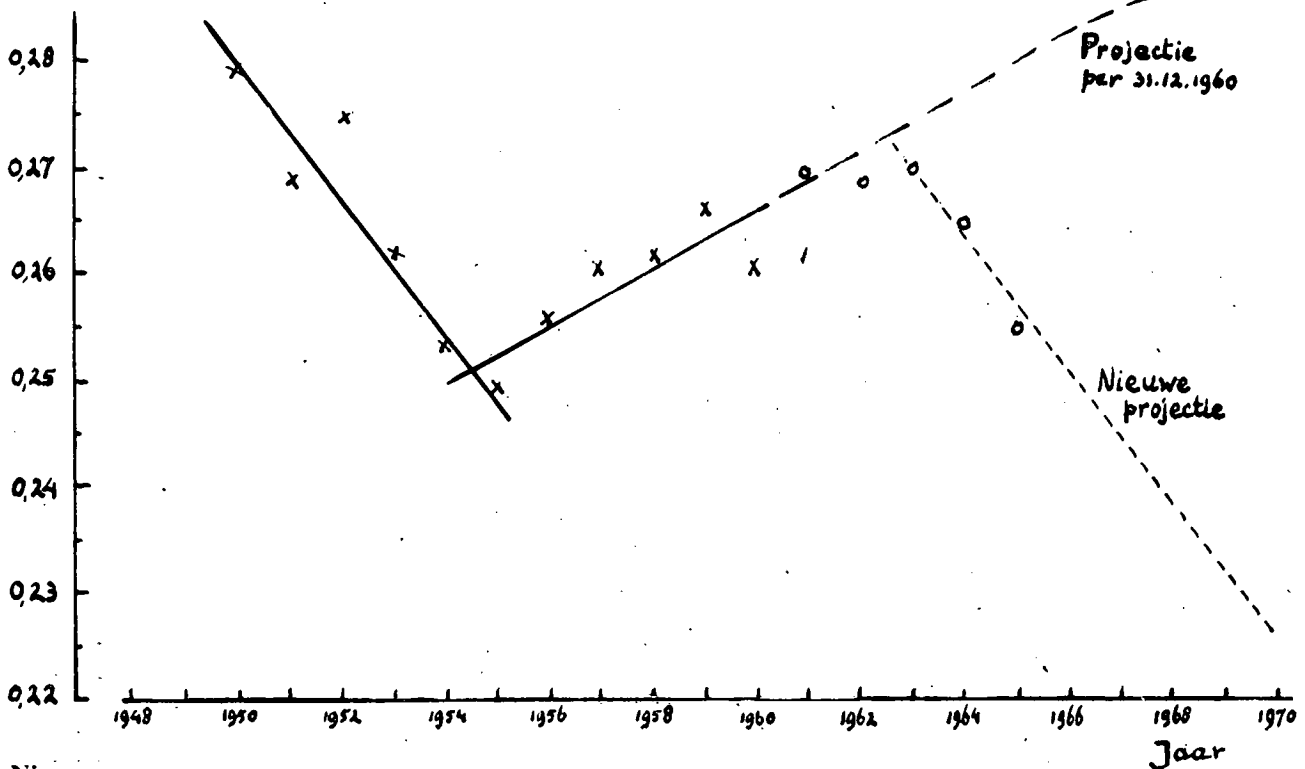
(aantallen × 1.000)

Bevolkingsgegevens	1961		1962		1963		1964		1965	
	prognose	realiteit	prognose	realiteit	prognose	realiteit	prognose	realiteit	prognose	realiteit
Huwelijken	91	93	93	93	96	95	100	103	105	108
Huw. laatste 10 jaar	896	898	903	904	914	913	926	928	942	947
Geboorten (excl. sterfte binnen het 1e jaar) ...	240	243	245	242	250	246	255	247	265	242
Geboorten/huwelijk	0,268	0,270	0,271	0,268	0,274	0,270	0,277	0,266	0,280	0,255
Sterfte (excl. binnen het 1e jaar)	85	84	87	90	90	92	92	89	94	92
Immigratie (netto)	5	6	5	17	5	8	0	14	0	23
Totale bevolking	11.716	11.721	11.879	11.890	12.044	12.042	12.207	12.213	12.378	12.384
Private bevolking	11.446		11.599		11.754		11.907		12.069	
Huishoudingen	3.245		3.315		3.385		3.460		3.535	
Gemiddelde grootte	3,53		3,50		3,47		3,44		3,415	
Percentage alleenstaanden	12,5		12,8		13,1		13,4		13,7	
Alleenstaanden	405		425		445		465		485	
Huishoudens	2.840		2.890		2.940		2.995		3.050	
Huishoudens (C.B.S.) a)		2.838		2.878		2.931		2.993		
Personen in huishoudens	11.041		11.174		11.309		11.442		11.584	
Idem volgens C.B.S.		11.038		11.187		11.320		11.468		

a) Verminderd met het definitieverschil ad 57.000.

De ontwikkeling van het aantal geboorten per huwelijk

Nieuwe prognose.

Het meest belangwekkende verschijnsel is wel de na 1963 optredende daling van het aantal geboorten per huwelijk van de laatste tien jaar. De daling is van dien aard dat in 1965 het absolute aantal geboorten waarschijnlijk beneden dat van 1964 komt te liggen. De daling blijkt zeer duidelijk uit de bijgaande grafiek.

Een daling van het aantal geboorten per huwelijk na de oorlog en later weer een stijging, zien we in verschillende Westeuropese landen optreden, maar een nieuwe daling constateren we alleen voor Nederland en buiten Europa voor de Verenigde Staten (sinds 1961) en Canada (sinds 1964). Nu zou de daling in dit verhoudingscijfer mede beïnvloed kunnen zijn door de stijging van het aantal huwelijken. Om dit na te gaan is het aantal geboorten ook gerelateerd aan het aantal huwelijken in de 10 jaren voorafgaand aan het betreffende kalenderjaar. Hierdoor wordt het beeld echter niet anders. De oorzaak van deze scherpe daling kan dan ook niet worden geweten aan een sterke toeneming van het aantal huwelijken op jonge leeftijd. Het verschijnsel is nauwelijks te verklaren indien in alle huwelijken die de laatste twee jaar zijn gesloten, nog geen kinderen zouden zijn geboren, iets dat eveneens onwaarschijnlijk is. De periode is echter nog te kort om hieruit af te leiden dat er een duidelijke veran-

dering in de opvattingen en de gebruiken t.a.v. de geboorteregeling is opgetreden, alhoewel hetgeen ons hierover bekend is, de gedachten sterk in de richting van de bekende „pil” doen gaan, mede gezien ook de recente ontwikkeling van het aantal geboorten in de Verenigde Staten en Canada en de toepassing van de pil in deze landen. De werkelijke oorzaken zijn alleen op te sporen door regelmatig onderzoek naar het standpunt en het praktisch handelen aangaande het bevolkingsvraagstuk, de geboorteregeling en godsdienstige moraal.

Hoe nu de toekomstige ontwikkeling zal zijn, is zonder dergelijk attitude-onderzoek moeilijk aan te geven. Het enige wat we thans kunnen doen, is aan te nemen dat dergelijke veranderingen in de opvattingen niet weer direct door nieuwe veranderingen zullen worden opgevolgd. Om deze reden is voor de periode tot 1970 een verdere daling aangenomen, zodanig dat in 1970 een peil bereikt wordt dat nog iets hoger is dan dat hetwelk thans bestaat in landen als West-Duitsland en Zweden, en dat enige jaren geleden ook in Engeland en België nog gold.

Wat de immigratie betreft moet men toch aannemen dat deze een tijdelijk karakter zal hebben en dus in de komende jaren weer zal gaan afnemen. Dit leidt tot de volgende hernieuwde bevolkingsprognose.

TABEL 6.

Hernieuwde prognose van de Nederlandse bevolking

(aantallen × 1.000)

Jaar 31 dec.	Geboorten a)	Sterfte a)	Netto immigratie	Bevolking				Private huishoudingen				Huis- houdens
				totaal	institutioneel		privaat	gemiddelde grootte	aantal	alleenstaanden		
					pCt.	aantal				pCt.	aantal	
1965	242	92	23	12.384	2,5	310	12.074	3,41	3.540	13,7	485	3.055
1966	235	96	17	12.540	2,55	320	12.220	3,37	3.625	14,0	510	3.115
1967	235	98	13	12.690	2,6	330	12.360	3,33	3.710	14,3	535	3.175
1968	240	101	6	12.835	2,6	335	12.500	3,29	3.800	14,6	560	3.240
1969	240	103	3	12.975	2,6	340	12.635	3,25	3.890	14,9	585	3.305
1970	245	105	0	13.115	2,6	345	12.770	3,21	3.980	15,2	610	3.370

a) Excl. sterfte binnen het eerste levensjaar.

De bevolkingsprognose komt nu 145.000 personen lager uit dan die welke door het C.B.S. voor het einde van 1970 is opgesteld. Het aantal private huishoudingen is per einde 1970 rond 20.000 hoger gesteld in verband met de immigratie van vreemdelingen en hun gezinnen. Aangaande de gemiddelde grootte van de private huishoudingen komt de prognose nu lager te liggen, mede onder invloed van de afnemende geboorteverhouding t.o.v. het aantal huwelijken. De schatting ligt nu wat dichterbij de waarde volgens de naoorlogse parabool dan bij die volgens de lange-termijnparabool.

Uit informatie van het C.B.S. blijkt dat men voor einde 1969 het aantal huishoudens schat op 3.280.000 zonder echter rekening te houden met vestiging van gezinnen van vreemde arbeiders. Het verschil met onze schatting ad 3.305.000 is dus wel bijzonder klein. Het aantal alleenstaanden raamt men op 507.000, waarbij echter praktisch geen rekening is gehouden met het effect van de veroudering der bevolking. In „Statistische en Econometrische Onderzoekingen”, 3e kwartaal 1959, wordt dit verouderingseffect aangegeven als een fractie van de bevolking. Het blijkt per jaar netto ca. 7.000 extra alleenstaanden op te leveren. Over een periode van tien jaar maakt dat dus rond 70.000 alleenstaanden uit. Onze schatting van 585.000 alleenstaanden ziet er dus vrij reëel uit.

Dat ons bevolkingscijfer voor 1970 nu lager uitkomt is toch wel van betekenis, daar zich de vraag opdringt hoeveel lager we dan wel uitkomen voor 1980 en het jaar 2000. Het C.B.S. heeft zich bij de extrapolatie op langere termijn aangaande de huwelijksvruchtbaarheid gebaseerd op het gemiddelde van de perioden 1951-1956 en 1961-1963. Indien ook wij deze perioden als uitgangspunt kiezen, zouden wij een geboortefactor van 0,26 moeten hanteren. De sterfte extrapoleren we op dezelfde wijze als we tot 1970 hebben gedaan. In dat geval krijgen we tabel 7 als resultaat.

Een geboortefactor van 0,26 betekent dus 3 kinderen per huwelijk (nl. 2,6 binnen de eerste tien huwelijksjaren, zijnde 85 pCt. van het totaal aantal kinderen per huwelijk). Het resultaat is dus nagenoeg gelijk aan de C.B.S.-prognose. Het hier gehanteerde eenvoudige model onder-

kent dus eveneens de zgn. generatieversnelling die vooral na 1990 optreedt. Dit komt omdat het model is gebaseerd op de ontwikkeling van het aantal huwelijken, die uit de ontwikkeling van het aantal geboorten van gemiddeld ruim 20 jaar tevoren kan worden afgeleid. Indien we echter de geboortefactor laten dalen, zoals de recente ontwikkeling die suggereert, dan doet zich de vraag voor welke geboortefactor na 1970 moet worden gehanteerd. Men zou kunnen aannemen dat er dan weer een zekere ombuiging plaats heeft, maar dat ook dan de omstandigheden ertoe bijdragen dat het geboortepil op een tamelijk laag niveau blijft en ongeveer gelijk zal zijn aan dat in West-Duitsland, t.w. ca. 0,22 tot 0,23. We krijgen dan tabel 8.

Dit resultaat komt overeen met de minimumraming van het C.B.S. onder de aanname dat de huwelijksvruchtbaarheid in de verschillende leeftijdsgroepen tot 1980 belangrijk daalt en wel tot een peil dat in 1959-1961 gold voor de bevolkingsgroepen niet behorende tot het katholieke of gereformeerde volksdeel en onder de aanname dat deze daling ook na 1980 gecontinueerd wordt. Onze geboortefactor van 0,225 komt overeen met gemiddeld ruim 2,5 kinderen per huwelijk.

Indien de geboortefactor echter ook na 1970 nog verder zou dalen tot een niveau van 0,17 in het jaar 2000 (een niveau dat in het begin van de jaren vijftig in West-Duitsland gold), eerst dan zou de bevolking in het jaar 2000 de 18 mln. nog niet halen. De ontwikkeling zou dan als volgt zijn (tabel 9).

Slecht in dat geval zou het aantal geboorten zich gaan stabiliseren op een niveau van bijna 300.000 per jaar en zou het natuurlijk overschot een dalende tendens gaan vertonen. De geboortefactor van 0,17 zou betekenen dat in het jaar 2000 per huwelijk gemiddeld 2 kinderen zouden voorkomen, nl. 1,7 binnen de eerste tien huwelijksjaren geboren, overeenkomend met 85 pCt. van het totaal aantal kinderen geboren gedurende het gehele huwelijk. Of deze drastische ontwikkeling zich zal gaan voordoen is niet te beoordelen. Het enige wat we weten is dat uit opinie-onderzoek blijkt dat de voorkeur ten aanzien van het aantal kinderen in een gezin thans 3 bedraagt tegen enkele jaren geleden nog 3,2. Of er naar

TABEL 7.

De bevolkingsontwikkeling bij een geboortefactor 0,26

(aantallen × 1.000)

Jaar	Huwelijken		Geboortefactor	Geboorten a)	Sterfte a)	Netto overschot	Bevolking per 31 dec.
	in het jaar	laatste 10 jaren					
1970	134	1.115	0,26	290	105	185	13.230
1980	150	1.445	0,26	360	125	235	15.350
1990	180	1.650	0,26	430	145	285	17.950
2000	240	2.060	0,26	530	165	365	21.100

a) Excl. sterfte binnen het eerste levensjaar.

TABEL 8.

De bevolkingsontwikkeling bij een geboortefactor 0,22 na 1970

(aantallen × 1.000)

Jaar	Huwelijken		Geboortefactor	Geboorten a)	Sterfte a)	Netto overschot	Bevolking per 31 dec.
	in het jaar	laatste 10 jaren					
1970	134	1.115	0,22	245	105	140	13.115
1980	150	1.445	0,225	325	125	200	14.910
1990	165	1.565	0,225	355	145	210	16.960
2000	220	1.905	0,22	415	165	250	19.200

a) Excl. sterfte binnen het eerste levensjaar.

TABEL 9.

De bevolkingsontwikkeling bij een daling van de geboortefactor tot 0,17 in het jaar 2000

(aantallen × 1.000)

Jaar	Huwelijken		Geboorte- factor	Geboorten a)	Sterfte a)	Netto- overschot	Bevolking per 31 dec.
	in het jaar	laatste 10 jaren					
1970	134	1.115	0,22	245	105	140	13.115
1980	150	1.445	0,20	290	125	165	14.690
1990	160	1.555	0,185	290	145	145	16.250
2000	190	1.750	0,17	300	165	135	17.700

a) Excl. sterfte binnen het eerste levensjaar.

TABEL 10.

De ontwikkeling van de verdeling der huishoudingen naar grootte

(in pCt.)

Jaar (maand juni)	Aantal personen per huishouding								Personen per huishouding
	1	2	3	4	5	6	≥ 7 a)	totaal	
1947	8,3	22,3	20,9	18,2	11,7	7,4	11,2	100,0	3,866
1956	10,9	24,0	19,3	17,4	11,2	7,0	10,2	100,0	3,703
1960	11,9	25,0	19,0	17,5	11,0	6,6	9,0	100,0	3,581
P R O G N O S E									
1970	15,2	28,0	18,7	17,7	10,5	4,8	5,1	100,0	3,21
1980	16	30	20	19	10	3	2	100	3,0

a) In 1947 nog gemiddeld 8,5 personen, in 1980 gemiddeld 8,0 personen.

gestreefd moet worden een dergelijke drastische ontwikkeling te bewerkstelligen, kan binnen het bestek van dit artikel niet worden nagegaan.

Wat wel in principe reeds nu zou kunnen worden nagegaan, is de richting waarin de ontwikkeling tot 1980 naar alle waarschijnlijkheid zal gaan. Daartoe zou men een sociaal-psychologisch onderzoek moeten instellen naar de houding in de verschillende bevolkingsgroepen ten opzichte van het bevolkingsvraagstuk, de bevolkingsdruk, de gezinsplanning, de zorg voor de toekomst t.a.v. de woondichtheid, de veranderingen in de houding tegenover de diverse methoden tot regeling van het kindertal en de toepassing daarvan, de relatie tot de grootte van de woning en de soort woning enz. Hierbij zou men zich niet alleen moeten richten tot de houding nú, maar ook tot die welke men vroeger heeft gehad. In dit onderzoek zou men ook de tieners moeten betrekken, want zij zijn het die na 1970 de ontwikkeling vooral gaan beheersen. Het onderzoek zou aangevuld moeten worden met informatie over hetgeen in wetenschapskringen en in het bedrijfsleven aan nieuwe inzichten, middelen en methoden wordt ontwikkeld.

Eerst met behulp van een dergelijk onderzoek kan men meer inhoud geven aan het extrapoleren van tendenties, of dit nu met een gedetailleerd dan wel met een simplistisch model geschiedt. Het is eigenlijk opmerkelijk dat men allerlei maatschappelijke voorzieningen wil gaan treffen die gericht zijn op een lange-termijnplanning, zich daarbij in hoofdzaak baserend op de uitkomsten van extrapolaties die in veel ruimere mate een onderzoek naar de diepere achtergronden behoeven. Het moderne bedrijf doet zoiets al lang niet meer bij het opstellen van een lange-termijnplanning.

Wat het toekomstig aantal huishoudingen betreft kan men stellen dat het er in 1980 ongeveer 4,9 mln. zullen zijn met een gemiddelde grootte van omstreeks 3,0. Het aantal alleenstaanden bedraagt dan ca. 0,8 mln. en het aantal huishoudens 4,1 mln., cijfers die weinig afwijken van die welke vermeld zijn door de heer Verkade in

„Ariadne” van 20 januari 1965. De ontwikkeling van het geboortepil zal mede beïnvloed worden door de woonverhoudingen. In dat opzicht is de situatie in Nederland nog steeds moeilijk ten gevolge van de voortdurende woningnood. Het is daarom van belang na te gaan wat de bovenstaande prognose inhoudt voor de noodzakelijke bouwactiviteit.

De verdeling naar grootte der huishoudingen.

De verdeling naar het aantal personen per huishouding, zoals die door het C.B.S. wordt gepubliceerd, berust op de oude definitie. Daar slechts een vrij kleine correctie nodig is om op de U.N.-definitie te komen, is de verdeling vrij gemakkelijk langs statistische weg aan te passen. We krijgen dan het volgende resultaat (tabel 10).

De daling van de geboorten per huwelijk komt dus vooral tot uitdrukking in de progressieve daling van het percentage huishoudingen met 6 of meer personen. De verschillende door ons gehanteerde bevolkingskarakteristieken zullen rond 1980 niet zo heel veel meer verschillen van de door ons voor West-Duitsland berekende. Dat deze ontwikkeling een duidelijke samenhang met de woningbouw heeft, zal geen nadere explicatie behoeven. De vraag naar een eigen eengezinswoning, welke onder invloed van de toenemende welvaart sterker gaat leven, zal in Nederland moeilijk te bevredigen zijn; dit zal mede een aanpassing van de gezinsgrootte aan de reële te bereiken woonmogelijkheden met zich kunnen brengen.

(I.M.)

VERGADEREN - CONFEREREN
STAFBESPREKINGEN

- IN HET CENTRUM VAN HET LAND
- IN EEN VOLKOMEN RUSTIGE OMGEVING
- ZALEN VOOR 10-20-50-100-200 PERSONEN

GEEN PARKEERPROBLEEM

HOTEL DE WAGENINGSE BERG

Rôtisserie Belmonte - Indisch restaurant - Bar

Implicaties voor de woningbouw.

De woningbehoefte van de huishoudens kan men aan hun aantal gelijk stellen. Van de alleenstaanden zal echter altijd wel een deel op kamers wonen, omdat het vaak een tijdelijke vestiging betreft. Vooral in kleine gemeenten betreft het enkele ambtenaren, onderwijskrachten e.d., welke categorie een mobiel karakter heeft. Op grond van de volkstellinggegevens kan men voor deze gemeenten de woningbehoefte van de alleenstaanden op ca. 75 pCt. van hun aantal stellen. Duitse regionale gegevens omtrent het woningtekort wijzen eveneens in deze richting, hoewel de overheid een lagere norm hanteert. Voor steden hanteert men een norm van 65 pCt., maar de gegevens voor een stad als West-Berlijn wijzen er eveneens op dat 75 pCt. reëler is.

Vermoedelijk neemt de behoefte aan een eigen woning onder alleenstaanden ook toe naarmate de welvaart toeneemt. Voor Nederland zou dit betekenen dat er per einde 1970 statistisch gezien 3.820.000 woningen beschikbaar zouden moeten zijn om aan de algehele vraag te

kunnen voldoen. Hiervoor zouden er in de komende 5 jaren nog 550.000 woningen bij moeten komen, uitgaande van een voorraad per einde 1965 van 3.270.000 woningen. Dit laatste houdt in dat er in 1965 inderdaad 110.000 woningen bijkomen, zoals de cijfers over 9 maanden indiceren. (Het voorlopige cijfer van 115.000 gereedgekomen woningen impliceert een netto toeneming van ca. 100.000 stuks). Regionaal loopt de woningbehoefte nogal uiteen en men zal dus een scherpe koers moeten volgen om per einde 1970 te kunnen stellen dat de woningnood voorbij is. Eerst dan zal de vervangingsvraag, die nu nog geen 15.000 woningen bedraagt, aan haar trekken kunnen komen. Een bouwactiviteit van 125.000 woningen per jaar is dus een minimum eis. Uit tabel 10 blijkt voorts dat de differentiatie naar grootte een wijziging zou kunnen ondergaan, afgezien echter van een mogelijk toenemende vraag naar grotere en gerieflijker woningen onder invloed van de toenemende welvaart. In dit opzicht zijn de ons omringende landen Nederland enigszins voor.

Eindhoven.

P. L. F. DE JONG.

Europa-bladwijzer

No. 36

De Gemeenschappelijke Markt.

Nu President De Gaulle voor een tweede ambtstermijn is herkozen, is het wellicht nuttig te wijzen op „Feiten en beschouwingen bij een crisis”, waarin een algemeen overzicht wordt gegeven van de periode van september 1964 — augustus 1965 (*Tijdschrift voor Economie*, no. 3, 1965, blz. 379-429). Behalve de crisis, waarvan in feite alleen aan het einde van de beschouwde periode sprake was, zijn er ook enkele goede resultaten te vermelden, zoals de overeenkomst tot instelling van een gemeenschappelijke graanprijs (15 december 1964), het communautair stelsel van overheidssteun aan de steenkolenmijnen (17 februari 1965) en de marktorganisatie van het spoor-, weg- en watervervoer van goederen (22 juni 1965). Minder gunstig verliep het proces van de vorming van een gemeenschappelijke handelspolitiek. Verder wordt vanzelfsprekend aandacht besteed aan de crisis.

Vooral ten tijde van een dergelijke crisis is het ongetwijfeld nuttig zich eens af te vragen welke gevolgen het integratieproces voor de deelnemende landen heeft gehad. Het overzicht van de „Strukturwandel als Folge der europäischen Wirtschaftsintegration” (*Europa-Archiv*, 25 oktober 1965) van Albrecht Düren is echter wel wat erg oppervlakkig. De auteur begint — zoals gebruikelijk — te wijzen op het aanzienlijke verschil in toeneming van de interne handel en de toeneming van de wereldhandel. Zijn stelling dat „Die erhebliche Differenz zwischen beiden Steigerungsraten kann wohl ohne grosse Bedenken dem Integrationseffekt der E.W.G. zugerechnet werden” is echter op zijn minst voor enige kritiek vatbaar. Daarnaast wijst Düren op de aanpassingen in de landbouw, die voornamelijk hierin bestaan dat Frankrijk zijn export naar de

partner-landen — in casu Duitsland — aanzienlijk heeft kunnen uitbreiden. Ook wordt aandacht gevraagd voor het regionale ontwikkelingsbeleid en de ondernemingsconcentratie. Wat dit laatste verschijnsel betreft vestigt Prof. Dr. Louis Davin er de aandacht op, dat naast de Gemeenschappelijke Markt vele andere factoren — waaronder de technische vooruitgang wel de belangrijkste is — in deze richting werkzaam zijn. Davin beschoouwt in zijn artikel „Gemeinsamer Markt, wirtschaftliche Expansion und Grösse der Unternehmen” (*Weltwirtschaftliches Archiv*, 1965, Heft 2) speciaal de gevolgen van genoemde factoren voor het afzonderlijke bedrijf. Zijn conclusie is dat grotere bedrijven in het algemeen een betere startpositie hebben dan de kleinere.

Over de mate en betekenis van de planning in E.E.G.-verband toont men zich in Duitsland nog ongerust. Dr. K. Albrecht onderwerpt in „Planwirtschaftliche und marktwirtschaftliche Elemente in der E.W.G.” (*Europa-Archiv*, no. 17, 1965) enkele uitlatingen van o.a. Walter Hallstein en Robert Marjolin over dit onderwerp aan een nader onderzoek. Albrecht meent dat uit het Verdrag van Rome een sterke voorkeur voor een vrij concurrentieregime blijkt, daar men niet heeft volstaan met het verwijderen van de handelsbelemmeringen tussen de lid-staten, doch ook een harmonisatie van het overheidsbeleid heeft voorgeschreven, ten einde concurrentievervalsingen tegen te gaan. Of de verschillende organen van de E.E.G. in overeenstemming met deze Verdrags-filosofie zullen handelen, is echter nog lang niet zeker. Speciaal ten aanzien van de taakomschrijving van het Comité voor de economische politiek op middellange termijn, zoals die door Marjolin voor het Europees parlement werd gegeven, rijzen in dit verband vraagtekens.

Uw reserves deskundig belegd: aandele

Theorie van de economische integratie.

Een der meest besproken vraagstukken uit de theorie van de economische integratie zijn de door J. Viner aan de orde gestelde handelseffecten, in de vorm van „trade-creation” en „trade-diversion”. Dit laatste verschijnsel — bestaande uit de substitutie van importen uit derde landen door importen uit partner-landen — werd in het algemeen beschouwd als een welvaartsvermindering. In meer recente beschouwingen wordt echter betoogd, dat „trade-diversion” ook tot welvaartsvermeerdering kan leiden. *M. Michaely* bevestigt in zijn artikel „On Customs Unions and the Gains from Trade” in *The Economic Journal* (september 1965, blz. 577) deze conclusie. Hij verwerpt echter de in het algemeen gegeven motivering, daar deze zijns inziens op te beperkende veronderstellingen is gebaseerd (o.a. een rechtlijnige transformatiecurve en ongewijzigde „community indifference”-curves voor en na de vorming van de douane-unie). Het blijkt echter dat de eerder vermelde conclusie ook van toepassing is op een situatie waarin men deze veronderstellingen vervangt door meer met de werkelijkheid overeenstemmende.

Overigens schijnen de totale voordelen van internationale handel — en dus ook de verliezen ten gevolge van protectie — in grote, ontwikkelde en industriële landen slechts gering te zijn. Althans dit is een conclusie van *Harry G. Johnson* in een artikel over „The costs of protection and self-sufficiency” in *The Quarterly Journal of Economics* (augustus 1965, blz. 356-373). Hij motiveert dit door er op te wijzen dat in het algemeen in ontwikkelde landen hoge aanbod- en substitutie-elasticiteiten bestaan, terwijl in grote landen de internationale handel vaak relatief gering is. Hiertegenover zal in kleinere, onderontwikkelde staten protectie een aanzienlijke daling van het reëel inkomen met zich kunnen brengen. Dit verlies is echter minder omvangrijk dan de thans tussen de landen bestaande verschillen in nationaal inkomen per hoofd der bevolking.

In bovenbesproken artikelen werden, zoals in de theorie van de internationale handel gebruikelijk is, de welvaarts-effecten gemeten aan de stijging of daling van het reëel nationaal inkomen. Uit de welvaartstheorie is bekend dat dit beperkte welvaartsbegrip een geringe realiteitswaarde heeft. Een ruimer welvaartsbegrip is in de analyse echter bijzonder moeilijk te hanteren. De auteur van het laatstgenoemde artikel doet desondanks een poging hiertoe. In dit artikel wordt een voorkeur voor een omvangrijke industriële productie als buiten-economische doelstelling in het welvaartsbegrip opgenomen. Op grond hiervan tracht *Johnson* „An economic theory of protectionism, tariff bargaining, and the formation of customs unions” (*The Journal of Political Economy*, juni 1965, blz. 256) op te bouwen. Aanleiding tot deze poging is de voor *Johnson* onbevredigende positie van de economist bij de formulering van de handelspolitiek. Aangezien deze veelal op „niet-economische” doelstellingen is gericht, wordt ze door de economist die het beperkte welvaartsbegrip hanteert als irrationeel beoordeeld. Op basis van dit uitgangspunt komt hij tot een aantal interessante conclusies ten aanzien van het optimale niveau der invoerrechten en de gang van zaken bij tariefonderhandelingen, welke een betere verklaring geven „why commercial policy is conducted the way it is” dan de conclusies der traditionele theorie.

Toegepast op de douane-unie volgt uit het uitgangspunt dat de „trade-diversion” een welvaartsvoordeel inhoudt en een zekere protectie eveneens als gunstig moet worden aangemerkt. Ook deze laatste stelling vindt *Johnson* in de praktijk bewaarheid blijkens zijn opmerking „...the emergence of the European Common Market has provided a practical demonstration of the protective potentialities of customs unions” (blz. 279).

Vervoer.

In de literatuur is de laatste tijd betrekkelijk veel aandacht gewijd aan het gemeenschappelijk vervoerbeleid. Dat op dit terrein echter vele voetangels en klemmen liggen, blijkt duidelijk uit twee artikelen, welke beide een algemeen overzicht van de problematiek geven. *Jacques Stohler* legt in zijn artikel, getiteld „Probleme der Gemeinsamen Verkehrspolitik” (*Jahrbuch für Sozialwissenschaft*, Band 16, 1965, Heft 1) het accent op de doelstellingen van een gemeenschappelijk vervoerbeleid en de middelen waarmee dit verwezenlijkt kan worden. *Bruno Minoletti* behandelt in „Aspects et problèmes du marché commun des transports dans la C.E.E.” (*Les Problèmes de l'Europe*, no. 28, 1965) meer de richting welke de Europese Commissie met haar voorstellen aan het gemeenschappelijk vervoerbeleid heeft willen geven.

Stohler ziet als één van de voornaamste doelstellingen van een gemeenschappelijk vervoerbeleid het opheffen van de door de verschillen in vervoertarieven veroorzaakte concurrentievervalsing en de verhoging van de efficiency van het transport. Hierdoor zal tevens de produktiviteit in andere takken van nijverheid toenemen. Noodzakelijk is, dat discriminatie en beperking van het grensoverschrijdend verkeer binnen de Gemeenschappelijke Markt verdwijnt en de investeringen ten behoeve van de infrastructuur op elkaar worden afgestemd. Daarnaast dienen de ondernemers uit de lid-staten toegang te verkrijgen op elkaars markten en zal een gemeenschappelijk standpunt inzake het te voeren tariefbeleid moeten worden geformuleerd. Verwezenlijking van de laatstgenoemde onderwerpen is een netelig politiek probleem. De voorstellen, die de Commissie dienaangaande heeft gedaan, nl. de instelling van een communautair contingentenstelsel en de beruchte margetarieven, hebben dan ook tot niet geheel onverwachte en ernstige meningsverschillen aanleiding gegeven.

Minoletti betoont zich een overtuigd voorstander van deze Commissie-voorstellen, hetgeen ook blijkt uit zijn standpunt ten aanzien van de overige voorstellen van de Europese Commissie, welke o.a. de belastingheffing op het vervoer, de verplichte verzekering en de sociale verplichtingen betreffen. De bezwaren tegen de Commissie-voorstellen komen voor een belangrijk deel van Nederlandse zijde. Dit hangt ten nauwste samen met „De positie van Nederland als typisch vervoersland in de E.E.G.”, onder welke titel *Prof. Dr. H. C. Kuiler* in het september-nummer van het *Maandschrift Economie* een beschouwing geeft over de betekenis van de vervoerssector voor Nederland. In tegenstelling tot de overige lid-staten is het vervoer in Nederland een typische exportindustrie. Dit komt in de betalingsbalans tot uiting in het feit dat het vervoer in het overschot op de dienstenbalans een zeer groot aandeel heeft. In verschillende jaren kon de vervoerssector zelfs

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

het gehele tekort op de handelsbalans goedmaken. Voor Nederland is handhaving van zijn positie als exporteur van vervoersdiensten dan ook van eminent belang. De vrees bestond echter dat deze positie door de voorstellen van de Europese Commissie in gevaar zou komen.

Ondanks de vele moeilijkheden zijn in maart en juni 1965 enige belangrijke akkoorden betreffende het vervoerbeleid gesloten, welke in de *Revue du Marché Commun* (no. 84, oktober 1965) onder de titel „La politique communé des transports va-t-elle entrer dans les faits?” worden geanalyseerd. Het behoeft in verband met het bovenstaande geen verwondering te wekken dat de inhoud van de overeenkomsten op een aantal punten aanzienlijk afwijkt van de voorstellen van de Commissie. Zo zal de communautaire contingentering niet in de plaats van doch naast de thans bestaande bilaterale contingenten komen. Ook het systeem van de margetarieven heeft het — althans voor de scheepvaart — niet kunnen halen en is voorlopig vervangen door een stelsel van — niet verplichte — referentieprijzen. De margetarifering zal wel van toepassing worden op het weg- en spoorwegvervoer.

Belastingharmonisatie.

Jean Mespoules — onder-directeur aan het Franse Ministerie van Financiën — wijdt een beknopte bespreking aan de voorstellen van de Europese Commissie ten aanzien van de indirecte belastingen en accijnzen (*Revue du Marché Commun*, no. 84, oktober 1965, blz. 432-441). Hier gaat het om de vervanging van de cumulatieve cascade-stelsels door een heffing over de toegevoegde waarde om een exacte compensatie aan de grens mogelijk te maken. Het uiteindelijke doel van de belastingharmonisatie — dat via verschillende etappes bereikt moet worden — dient volgens de Commissie de afschaffing der fiscale grenzen te zijn. Geïnspireerd door de Commissie zijn in Duitsland en Frankrijk stappen ondernomen tot wijziging van het omzetbelastingstelsel. Opvallend is dat in de Franse voorstellen een aanzienlijk groter aantal vrijstellingen en tariefverschillen voorkomt dan in de Duitse, hetgeen in het kader van de Gemeenschappelijke Markt minder gewenst is.

De belastingharmonisatie is niet alleen van invloed op de concurrentieverhoudingen binnen de Gemeenschap, ook derde landen kunnen er door beïnvloed worden. *Dr. Vincent C. Frank* is bevreesd voor een verslechtering van de Zwitserse concurrentiepositie („Die Auswirkungen der E.W.G.-Steuerharmonisierung auf den schweizerischen Aussenhandel”, *Aussenwirtschaft*, juni 1965, blz. 135). Hij gaat van de vooronderstelling uit, dat bij gelijke efficiency van twee landen de kosten van eenzelfde produkt, inclusief de geheven belastingen, gelijk zullen zijn. Bij afwijkende omzetbelastingtarieven (voor Zwitserland wordt het tarief

gesteld op ca. 3,6 pCt., voor de E.E.G. op 10 pCt.) zullen de teruggaven bij export en de compenserende heffing bij import verschillen. Hierdoor verkeert het land met het laagste tarief — in casu Zwitserland — in een nadelige positie.

Voor de goede orde zij opgemerkt, dat in het betoeg van *Dr. Frank* slechts dan een verslechtering van de Zwitserse concurrentiepositie past, indien de belastingharmonisatie gepaard gaat met verhoging van het gemeenschappelijk tarief van de omzetbelasting. Voorshands is dit nog niet het geval. De thans voorgestelde overgang van een cumulatief cascade-stelsel naar het toegevoegde-waarde-stelsel zal een gunstige invloed hebben op het wegnemen van concurrentievervalsingen door onjuiste compensaties aan de grens, ook bij het verkeer met derde landen.

Energie.

In *Les Problèmes de l'Europe* (no. 28, 1965) wordt aandacht geschonken aan een tweetal belangrijke energievormen, nl. de aardolie en de kernenergie. In „La Méditerranée, artère pétrolière de l'Europe” wijst *Friedrich Wilhelm Fernau* op de toegenomen betekenis van de Middellandse Zee als aanvoerlijn van de voor Europa bestemde aardolie. Na de tweede wereldoorlog wordt het grootste deel van de olie-invoer betrokken uit Arabische landen, met name het Midden-Oosten en het Sahara-gebied. Zowel in de producerende als in de consumerende landen doen zich ingrijpende wijzigingen voor, die onder meer tot uiting komen in de toegenomen overheidsbemoeiing ten aanzien van de aardoliesector. In dit verband kan worden gewezen op de oprichting van de O.P.E.C. door de produktielanden, de staatsbedrijven in Frankrijk en Italië en de nieuwe samenwerkingsvormen tussen producerende en afnemerslanden, zoals bijv. neergelegd in het recente aardolieverdrag tussen Frankrijk en Algerië.

Hans Heinrich Kruse gaat nader in op „Réflexions sur le développement d'Euratom”. Hij herinnert eraan hoe in Duitsland bij de oprichting van Euratom in 1957 weinig enthousiasme te bespeuren viel. De oorzaak hiervan is naar de mening van *Kruse* gelegen in de dirigistische trekken welke het Verdrag vertoont. De ontwikkeling van de kernenergie moet in de eerste plaats worden gezien als een zaak van het bedrijfsleven, waarbij de overheid de noodzakelijke ondersteuning dient te verlenen. Dit blijkt onder meer uit het veel geringere bedrag dat de overheid in Duitsland ten behoeve van de kernenergie uitgeeft dan bijv. de Franse overheid. Bij de onderhandelingen over de fusie van de Verdragen dient Duitsland dan ook, aldus *Kruse*, op bepaalde veranderingen aan te dringen ten einde meer aan het Duitse standpunt tegemoet te komen.

Betrekkingen met derde landen.

De E.E.G.-landen onderhouden met een aantal ontwikkelingslanden speciale relaties in de vorm van associatieverdragen, waarbij onder meer via het Europees ontwikkelingsfonds financiële hulp verleend wordt aan de geassocieerden. Dit fonds heeft voor de periode juni 1964 tot mei 1969 de beschikking over een bedrag van 730 mln. rekeneenheden (1 rekeneenheid = \$ 1). Een overzicht van zijn werkzaamheden gedurende het eerste jaar wordt in de *Revue du Marché Commun* (oktober 1965, blz. 424) door het Commissielid *Henri Rocherau* gegeven. Kenmerkend voor het Europees ontwikkelingsfonds is dat op wijder terrein hulp kan worden verleend dan via de meeste andere internationale organisaties mogelijk is. Met name ontbreekt voor een deel van de gegeven hulp de eis van de

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste

Holland Image

directe rentabiliteit der uitgevoerde projecten. Naast medische hulp, verbeteringen in de landbouw, de industrialisatie, het onderwijs en de infrastructuur financiert het Fonds ook de prijsondersteuning welke aan een aantal, uit de geassocieerde landen afkomstige produkten wordt verleend. Op handelspolitiek gebied vindt hulp plaats in de vorm van bepaalde preferenties. Verschillende E.E.G.-landen — met name België en Frankrijk — zijn voorstanders van een mondiale toepassing van dergelijke preferenties. Andere landen, waaronder de Verenigde Staten, staan hier huiverig tegenover. De verschillende standpunten met betrekking tot dit tijdens de United Nations Conference on Trade and Development actueel geworden onderwerp worden in het september-nummer van de *Revue du Marché Commun* nader geanalyseerd. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de selectieve preferentieverlening (per land en per produkt), zoals door de Belgische Minister Brasseur is voorgesteld, en de multilaterale, non-discriminatoire preferentieverlening. De schrijver meent dat een tussenvorm mogelijk is, welke de ontwikkelingslanden nochtans reële voordelen zal opleveren.

De intereuropese betrekkingen — met name tussen de E.E.G. en de E.F.T.A. — zijn reeds lange tijd onderwerp van discussie. In het verleden werden verschillende voorstellen voor een „Brückenschlag” tussen de twee organisaties gedaan. *Hans R. Krämer* geeft in het *Europa-Archiv* (25 oktober 1965, blz. 773) een overzicht van deze voorstellen, welke een nauwere samenwerking tussen de E.E.G. en de E.F.T.A. ten doel hebben. Naar de mening van *Joachim Willman*, die onder dezelfde titel in hetzelfde nummer van dat blad schrijft, zijn dergelijke pogingen echter tot mislukking gedoemd. De vorming van een vrijhandelsgebied zonder verdere verplichtingen op het terrein der economische politiek acht de auteur onjuist. Hij wijst in dit verband op de ervaring met de E.F.T.A., waarin Engeland zonder meer eerder gedane tariefconcessies ongedaan heeft gemaakt. Naar zijn mening is en blijft de E.E.G. de enige basis voor de vereniging van Europa en is alleen een toetreding der afzonderlijke E.F.T.A.-landen tot de E.E.G. zinvol.

Het overleg over de gemeenschappelijke handelspolitiek van de E.E.G. ten opzichte van derde landen verloopt nog steeds stroef. Toch is een voortgang op dit terrein wenselijker naarmate de onderlinge tariefafbraak en de opbouw van het gemeenschappelijk buitentarief zijn voltooiing naderen. De Europese Commissie heeft reeds enige tijd geleden een programma opgesteld, waarin de verschillende nog op te lossen problemen worden opgesomd, maar de Raad heeft nog geen beslissingen hierover genomen. Een bijzonder probleem vormt in dit verband de houding van de E.E.G. tegenover Japan, ondanks het feit dat de invoer van de E.E.G. uit Japan slechts gering is, nl. ongeveer 1 pCt. van de totale invoer uit derde landen. In een goed gedocumenteerd artikel van *Klaus Henkner* in *Konjunkturpolitik* (3es Heft, 1965, blz. 145-171) wordt een overzicht gegeven van de problemen die in dit verband rijzen. Grotendeels spruiten deze voort uit de grote verschillen in behandeling van Japan (lees: verschillen in bescherming tegen invoer vanuit Japan) door de afzonderlijke E.E.G.-landen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat tegen de voorstellen van de Europese Commissie — welke o.a. een gemeenschappelijk contingentenstelsel en liberalisatiepeil houden — vele bezwaren zijn aangevoerd, zodat nog geen overeenstemming is bereikt.

EUROPA-INSTITUUT
van de Rijksuniversiteit te Leiden.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam.

Onder deze titel schreef Drs. R. H. Haentjens in „E.-S.B.” van 1 december 1965 een artikel, waarmee ik het niet eens kan zijn. Dit geldt zowel voor het daarin door hem geponeerde resp. gesuggereerde als wat betreft zijn argumentering, terwijl zijn aanbevelingen mij door hun vanzelfsprekendheid wat naïef aandoen. Het artikel enigszins gedetailleerd onder de loep nemend, constateer ik dat „Holland Image” daarin uitsluitend wordt gezien als een instrument van exportbevordering. Hieronder beperk ik mij eveneens tot dit gezichtsveld.

De karakterisering van Holland: wat stuurs kijkende Volendamertjes, molentjes, klompen en tulpen, moge hier en daar nog bestaan, in zakenkringen overall ter wereld weet men beslist beter. Door de activiteiten op effectenbeurzen, in industrie, handel, zeevaart, luchtvaart en bankwezen, van bijv. Koninklijke Olie, Philips, A.K.U., Unilever, K.L.M., Nederlandse scheepvaartondernemingen, is in deze kringen — en daar gaat het hier in de eerste plaats om — een „Holland Image” gecreëerd, die bepaald niet die van de roemruchte molentjes en klompen is. De beweerde „funeste gevolgen” voor onze export lijken me voorts moeilijk aantoonbaar.

Een nationale image wijzigt zich niet gemakkelijk. Van pogingen tot gerichte beïnvloeding daarvan kan dan ook eerst op lange termijn resultaat worden verwacht. Hierin ligt een oorzaak van het feit, dat — ook in de ons onmiddellijk omringende landen — de voorstelling die men van Nederland heeft als handelspartner, nog wat te agrarisch is getint. Overigens ben ik van mening, dat ons land niet, ook door onszelf niet, moet worden gezien als een typisch industrieland. Ondanks hetgeen in de afgelopen decennia aan industrialisatie is bereikt, zullen landbouw, handel en vervoer (gelukkig) een relatief groot deel van onze economische activiteit blijven vormen.

Waarom zouden wij, als een moderne Don Quichote, tegen onze molens e.d. vechten? Dit soort romantische attributen ondersteunen op (soms!) decoratieve wijze de koele aanduiding „Made in Holland” en legio zijn de merknamen als „Tulip-Brand”, „Dutch Maid”, „Dutch Boy”, „Mill-Brand”, „Windmill” op in het buitenland verkochte consumptiegoederen van Nederlandse makelij. (Ik heb in Duitsland zelfs Duitse pijptabak gezien onder het merk „Amsterdamer”, verpakt in een met een „Volendammer” incl. Goudse pijp versierd pakje. Over „Holland Image” gesproken!).

Ingaand op de door Drs. Haentjens bekritiseerde marketing-voorbeelden het volgende. De reclame op de aan de buitenlandse passagier (die dan toch maar een Nederlandse vervoersonderneming heeft gekozen) voorgelegde K.L.M.-menu-omslagen, kan zeker worden gezien als een zinvol verband leggen tussen de historische en moderne vervoermethoden in ons land. De in samenwerking met chocoladefabrikanten en distilleerders aan passagiers aangeboden versnaperingen zijn monsters voor potentiële consumenten en de verpakking laat aan het land van oorsprong van het produkt geen twijfel bestaan.

Als het Heineken Molentje in het New Yorks restaurant ertoe bijdraagt, dat aldaar Heineken „het meest getapt” is, is er tevens een bijdrage geleverd tot de ombuiging van de „Holland Image” naar onze industriële sector. De gewraakte Keukenhof-affiche in het reisbureau in Tokio suggereert niet ten onrechte de bloemenrijkdom in ons land. Men trekt geen toeristen met industriefoto's en voorts zijn bloembollen, snijbloemen en planten Nederlandse exportprodukten van betekenis.

Ten aanzien van de door Drs. Haentjens gegeven aanbevelingen voelsta ik met aan de opmerking in de aanhef toe te voegen dat behalve de gelijkgerichtheid, die propaganda voor ons land per se in zich draagt, juist een *verscheidenheid* van propaganda, aangepast aan de aard van het bewerkte gebied, noodzakelijk is. Ik wil niet kritiekloos alle Nederlandse activiteiten ten aanzien van de buitenlandse betrekkingen bejubelen. Het door Drs. Haentjens gesuggereerde dilettantisme op dit gebied bestrijd ik echter wel.

's-Gravenhage.

W. A. M. SEVINK.

NASCHRIFT

Het vanzelfsprekende moge altijd ietwat naïef aandoen: het is helaas een feit, dat dikwijls een zeer lange weg moet worden afgelegd, alvorens het vanzelfsprekende als zodanig wordt aanvaard.

Ik ben het eens met de heer Sevink, dat een nationaal image zich niet gemakkelijk wijzigt. Voorts ben ik de heer Sevink er dankbaar voor, dat hij mij op de vingers tikt, wanneer ik — na bestudering van de diverse markt-onderzoekrapporten over het „Holland Image” in het buitenland — stel, dat de afwezigheid van het besef in het buitenland, dat het „Holland Image” — speciaal sedert de tweede wereldoorlog — een zeer bijzondere „face-lifting” heeft ondergaan, funest is voor de exportmogelijkheden van hoogwaardige Nederlandse industrieprodukten. Met de hantering van het begrip „hoogwaardige Nederlandse industrieprodukten” is door mij geenszins bedoeld een tegenstelling te creëren tussen Nederland als industrieland en als agrarisch land. Onder hoogwaardige Nederlandse industrieprodukten worden door mij verstaan alle hoogwaardige Nederlandse produkten die qua produktontwikkeling, vormgeving, verpakking, houdbaarheid enz., overal ter wereld als modern kunnen worden herkend. Het spreekt voor mij vanzelf dat hieronder ook agrarische en visserijprodukten vallen. Om een enkel voorbeeld te noemen: d.m.v. bestraling geconserveerde aardbeien of frambozen; d.m.v. diepvries geconserveerde vlees-, gevogelte-, vis- of groentenprodukten; zij vallen voor mij alle onder het begrip hoogwaardige Nederlandse industrieprodukten.

Indien het juist is — zoals de heer Sevink stelt — dat zakenkringen overal ter wereld beslist beter weten dan de karakterisering van Holland als: wat stuurs kijkende Volendammetjes, molentjes, klompen en tulpen, dan vraag ik mij af waarom uit zovele marktonderzoekstudies blijkt dat de potentiële afnemers van deze zakenkringen beslist niet beter weten. En gaat het ten slotte niet om deze potentiële afnemers in het buitenland, de personen die beslissen of zij een bepaald produkt wèl of niet kopen?

's-Gravenhage.

Drs. R. H. HAENTJENS.

In de (inflatie)pas lopen?

Wanneer er stemmen opgaan tegen een sterke loonstijging of een grote toeneming der overheidsuitgaven, omdat inflatie daarvan het gevolg is, dan lijkt het weinig zinvol om, zoals Prof. Dr. H. W. J. Wijnholds dat doet in „E.-S.B.” van 9 februari 1966, te memoreren dat er volgens veelgehoorde mening geen vrees behoeft te bestaan zolang Nederland maar in de pas loopt met de omringende landen.

Een eerste reactie zou veeleer kunnen zijn, dat de loonstijging zo sterk niet ware zonder inflatie als primaire drijfveer, en dat het inflatoire effect van de overheidsuitgaven niet wordt bepaald door de omvang ervan, zelfs niet door de toeneming van deze omvang. Indien deze toeneming gepaard gaat met een vermindering van de vraag in andere sectoren, bij voorkeur in de consumptieve sectoren, behoeft er van een dergelijk inflatoir effect immers geen sprake te zijn.

Dit is een van de bezwaren waartoe het artikel van Prof. Wijnholds aanleiding geeft. Een tweede, veel ernstiger bezwaar is, waar Prof. Wijnholds de voorzitter van het N.V.V. laat verklaren dat „forse loonsverhogingen, die de toeneming van de produktiviteit overtreffen niet tot inflatie zullen leiden, zolang men het loonpeil van de ons omringende landen niet overtreft”. De aanvechtbaarheid van een dergelijke stelling is zo evident, dat het ook voor een betrekkelijk buitenstaander duidelijk moet zijn dat de heer Kloos dit zo niet heeft gezegd. Wat de voorzitter van het N.V.V. wèl heeft gezegd, is dat het schadelijke effect van de sterke loonstijgingen nogal blijkt mee te vallen, gezien het gunstige verloop van de betalingsbalans.

Van de drie punten die Prof. Wijnholds aanvoert tegen de stelling dat de betalingsbalans niet in gevaar zou komen zolang het loonpeil in Nederland dat van de ons omringende landen niet overtreft, lijkt slechts het eerste geheel juist en ter zake. Het tweede punt berust blijkbaar op een ongemotiveerde omkering van de stelling dat inflatie en een evenwichtige betalingsbalans niet onverenigbaar zijn, terwijl punt drie slechts ten dele hout snijdt: hoewel het duidelijk is dat met betrekking tot afzet en werkgelegenheid wel degelijk moeilijkheden kunnen optreden ook al is de inflatie in alle landen gelijk van omvang, daarmee is niet aangetoond dat een dergelijke ongunstige ontwikkeling speciaal door inflatie zou worden veroorzaakt.

Ook de argumentatie verder in het artikel substantieert dit niet. Daar wordt aangevoerd, dat loonstijgingen tot een merkbare recessie en werkloosheid leiden indien de prijzen niet (mogen) worden doorberekend. Dit voorbehoud is van groot belang (zie boven), maar desondanks loopt het betoog alsof er geen voorbehoud is gemaakt. Een alinea verder wordt zelfs gesteld dat het publiek met zijn meerdere geld niet steeds meer van dezelfde goederen wil kopen, „zeker niet tegen stijgende prijzen”.

Dat Prof. Wijnholds niet ook nog wijst op de vermindering van de besparingen en investeringen die, zoals hij schrijft, het gevolg is van een voortzetting van „bovengeschetste politiek” is misschien een gelukkige gedachte. Van een teruggang van besparingen en investeringen is immers voorshands, gezien onder meer de cijfers van het C.B.S. en het Centraal Planbureau, weinig te bespeuren. En dat de inflatie iemands „politiek” zou zijn is een stelling die bewijs behoeft. Wiens politiek zou dat moeten zijn? Die van de regering? Van de vakcentrales? Van het bedrijfsleven?

Garne zij hier toegegeven dat inflatie een vorm van wel-

vaart is die bekostigd wordt door bepaalde, vaak niet de meest draagkrachtige, groepen uit de samenleving. Zij is daarom af te keuren uit oogpunt van rechtvaardigheid. Maar het kwaad schuilt niet waar Prof. Wijnholds het doet voorkomen, en een artikel als het zijne draagt weinig bij tot verbetering in dit opzicht.

Verbetering is pas te verwachten als in ruime kring wordt ingezien dat de hogere overheidsuitgaven niet slechts als een last moeten worden gezien, maar in eerste instantie als een onontkoombare, maar nuttige vorm van collectieve investering. Het deel van zijn inkomen dat de burger tot deze uitgaven bijdraagt zou moeten worden ervaren als een deel van het besteedbare inkomen. Vooral verwerpelijk is in dit opzicht de veelvuldig gehoorde argumentatie, dat een extra loonsverhoging nodig is als compensatie voor de stijgende belastingdruk.

Amsterdam.

H. A. BERKHOUT.

NASCHRIFT

Gaarne wil ik enige kanttekeningen plaatsen bij het bovenstaande ingezonden stuk.

Mijn betoog was er in de eerste plaats op gericht om te wijzen op het gevaar van de stelling dat loonsverhogingen, ook al gaan deze uit boven de produktiviteitsstijging, niet tot inflatie leiden, zolang men het loonpeil van de ons omringende landen niet overtreft.

De geachte brieven-schrijver is dit met mij eens. Hij schrijft: „De aanvechtbaarheid van een dergelijke stelling is zo evident, dat het ook voor een betrekkelijk buitenstaander duidelijk moet zijn dat de heer Kloos dit zo niet heeft gezegd”.

Het verheugt mij dat de geachte inzender de door mij gewraakte stelling ook evident aanvechtbaar acht. Toch meen ik dat de heer Kloos deze gedachtengang heeft verdedigd. Van de zijde van het N.V.V. heb ik ook geen aanmerkingen op mijn artikel ontvangen.

Mocht ik mij echter vergissen en mocht de heer Kloos het door mij aan hem toegeschreven niet gezegd of niet bedoeld hebben, dan kunnen wij ons daarover slechts verheugen. In dat geval heeft mijn artikel alvast in één opzicht nut gehad, nl. om een misverstand, waartoe het betoog van de heer Kloos aanleiding heeft gegeven, uit de weg te ruimen.

Wel rijst dan nog de vraag wat er precies bedoeld wordt met de zo vaak uitgesproken uitdrukkingen als „het achterblijven van het Nederlandse loonpeil” en „de noodzaak om het Nederlandse loonpeil aan te passen aan dat van de ons omringende landen”.

Het ware wel gewenst dat er van de verschillende zijden dan ook uitdrukkelijk instemming zou worden uitgesproken met de stelling dat de hoogte van de lonen in het buitenland geen criterium mag zijn voor de beoordeling van de lonen in het binnenland.

Volgens de geachte inzender heeft de voorzitter van het N.V.V. wel gezegd „dat het schadelijke effect van de sterke loonstijgingen nogal blijkt mee te vallen, gezien het gunstige verloop van de betalingsbalans”.

Maar ook indien de heer Kloos slechts bovenstaande woorden zou hebben gebezigd, zie ik daarin nog gevaren:

1. Het effect van loonstijgingen werkt niet zo snel door in de betalingsbalans dat men de gevolgen van de forse loonstijgingen in 1964 en 1965 reeds thans ten volle uit de betalingsbalans kan aflezen.

2. Indien prijsstijgingen in het buitenland gelijke tred

houden met die in het binnenland, behoeft er in het geheel geen verslechtering van onze betalingsbalans op te treden. Maar dit betekent niet, dat er geen inflatie zou zijn. En daar gaat het juist om.

De geachte brieven-schrijver is het weer met mij eens wanneer hij zegt dat „Zij (= inflatie) is daarom af te keuren uit oogpunt van rechtvaardigheid”. En is de geachte brieven-schrijver het niet met mij eens wanneer ik zeg dat de forse loonstijgingen voor een zeer groot deel aansprakelijk zijn voor deze inflatie? Ik meen zelfs te mogen zeggen dat dit zo langzamerhand communis opinio is (behalve in bepaalde vakverenigingskringen). Wel wil ik hier nog aan toevoegen dat de loonstijgingen niet de oorspronkelijke oorzaak van de inflatie vormen. De „looninflatie” kan slechts tot ontwikkeling komen in een reeds bestaand „inflatieklimaat”. En dit klimaat, de oorspronkelijke inflatie, is toe te schrijven aan de enorme toeneming der overheidsuitgaven, die reeds tijdens de tweede wereldoorlog is begonnen en daarna voortgezet. Een „Naschrift” leent zich er niet voor om het verband tussen de oorspronkelijke en geïnduceerde inflatie te schetsen. Ik moge de brieven-schrijver daarvoor verwijzen naar mijn onlangs verschenen boekje „Inflatie voor Allen”. Overigens meen ik te moeten constateren dat de geachte brieven-schrijver het ook hier met mij eens is. Hij schrijft namelijk „dat de loonstijging zo sterk niet ware zonder inflatie als primaire drijfveer...”.

Niet eens is de inzender het blijkbaar met mij waar hij zegt „dat het inflatoire effect van de overheidsuitgaven niet wordt bepaald door de omvang ervan, zelfs niet door de toeneming van deze omvang”. Ter verklaring van deze stelling voegt de geachte brieven-schrijver er aan toe: „Indien deze toeneming gepaard gaat met een vermindering van de vraag in andere sectoren, bij voorkeur in de consumptieve sectoren, behoeft er van een dergelijk inflatoire effect immers geen sprake te zijn”. Is dit niet onrealistisch? Indien de overheidsuitgaven de belastingontvangsten overtreffen neemt het volksinkomen toe en hoe mag men dan een vermindering van de vraag, speciaal de vraag naar consumptiegoederen verwachten? En indien de toegenomen overheidsuitgaven wel door belastingen worden gedekt, krijgt men een herverdelingsinflatie, die ik in een vorig artikel¹⁾ heb beschreven.

Dit punt sluit aan op de laatste alinea van de brieven-schrijver, waar hij een zeer behartigenswaardige slotopmerking maakt, nl. dat de overheidsuitgaven moeten worden gezien als een vorm van collectieve investering waaraan de burger moet bijdragen uit zijn inkomen. M.a.w. deze voorzieningen moeten worden gefinancierd uit belastingen en niet uit leningen. Zeer belangrijk is daarbij de slotzin van de inzender: „Vooral verwerpelijk is in dit opzicht de veelvuldig gehoorde argumentatie, dat een extra loonsverhoging nodig is als compensatie voor de stijgende belastingdruk”.

Hierbij nog twee slotopmerkingen:

1. De eis dat de collectieve voorzieningen moeten worden betaald uit belastingopbrengsten maakt een temporisering daarvan noodzakelijk, aangezien de belastingdruk op het ogenblik niet verder verzaamd kan worden.

2. De sterke progressiviteit van ons belastingstelsel wentelt de collectieve voorzieningen voor een onevenredig groot deel af op de hogere inkomens. Wenst de geachte inzender werkelijk dat alle burgers tot deze vorm van collectieve investering bijdragen en ter voorkoming van inflatie tevens „de vraag in andere sectoren, bij voorkeur in de

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 24 januari 1966.

consumptieve sectoren" (aldus inzender in alinea twee) verminderen, dan is de consequentie een vermindering der progressie. Indien de geachte brieveschrijver deze consequentie ook inderdaad trekt, zijn wij het wederom eens.

Ter voorkoming van een nieuw misverstand wil ik nog opmerken dat mijn artikel niet speciaal gericht was tegen de vakverenigingen. Het interview met de heer Kloos vormde slechts de aanleiding om bepaalde standpunten eens scherp te stellen en te analyseren. En ik geloof dat dit nuttig is, onverschillig of het nu standpunten van werknemers, werkgevers of anderen betreft. Werknemers- en werkgeversorganisaties streven ernaar om door onderhandelingen hun meningsverschillen op te lossen. Geen van de partijen wenst bewust een standpunt door te drijven dat gevaar oplevert voor onze economische toekomst. Daarom is een ruime gedachtenwisseling in woord en geschrift, ook buiten de onderhandelingskamer, van eminent belang. Bovendien heeft het publiek belang bij het kennen van de argumentatie van de partijen, waar het om zulke vitale vraagstukken gaat.

Maarn.

Prof. Dr. H. W. J. WIJNHOLDS.

GEMEENTE 'S-GRAVENHAGE

Bij de Gemeentelijke Kredietbank is op zeer korte termijn te vervullen de functie van

ADMINISTRATEUR

Vereist zijn: een middelbare schoolopleiding of daarmee gelijkwaardige opleiding en het bezit van het diploma S.P.D., alsmede ruime praktische ervaring op administratief en financieel gebied, bij voorkeur in een leidende functie.

Bovendien zijn in verband met een in voorbereiding zijnde wijziging van de administratie inzicht in de administratieve organisatie en kennis van de problematiek van de administratieve technieken noodzakelijk.

Geboden wordt: een basissalaris afhankelijk van kwaliteiten en ervaring maximaal rond f 22.000,- per jaar.

AOW-AWW-premie komt voor rekening van de gemeente.

Vakantietoelage 6% van het jaarsalaris, een waardevaste pensioenvoorziening, alsmede een gunstige kindertoelageregeling, verlofregeling en verplaatsingskostenvergoeding.

Gegadigden dienen bereid te zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Uitvoerige, eigenhandig geschreven sollicitaties met vermelding van volledige personalia, alsmede van de naam van dit blad binnen 14 dagen ONDER No. N 42 te zenden aan de Directeur van het Gemeentelijk Bureau voor Personeelsvoorziening, Burg. de Monchplein 10, 's-Gravenhage.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De maandelijkse uitkering van het Rijk aan de gemeenten heeft zoals vaker voorkomt, in de naar middelen smachten- de geldmarkt tijdelijk enige, doch nog geen volledige, opluchting gebracht. De inmiddels wederom stijgende bankpapiercirculatie slokte een deel van de binnenvloeiende middelen op, zodat de schulden van de banken aan De Nederlandsche Bank slechts met f. 144 mln. konden worden verminderd. Hiertegenover echter nam het bedrag van het bij de Bank verdisconteerde papier nog met f. 9 mln. toe, zodat de positie ten opzichte van de Centrale Bank dus met f. 135 mln. is verbeterd. Ondertussen hebben een aantal banken de gelegenheid aangegrepen hun kasposities verder te versterken met het doel enige reserve te kweken in de verplichte deposito's, opdat deze bestand zullen zijn tegen de aanvallen, die binnenkort zullen moeten worden weerstaan.

Met ingang van 1 maart heeft de liquiditeitspositie der banken uit andere hoofde een verbetering ondergaan. Op 19 februari 1954 had men om de overmatige liquiditeit in het bankwezen, grotendeels belichaamd in schatkistpapier,

vraagt
voor haar afdeling:
economische research en
bedrijfseconomie

doctorandus in de economie

De afdeling Economische research en bedrijfseconomie is als staforgaan van de Directie o.m. belast met:

- Investeringsselectie
- Budgettering
- Kosten- en rentabiliteitsbewaking
- Marketing

terwijl zij zich voorts bezig houdt met bestudering van vraagstukken op het gebied van:

- financiering
- bedrijfsorganisatie.

Leeftijd: ca. 30 jaar.

Met de hand geschreven sollicitaties met recente pasfoto te richten aan de Directie van

**N.V. CHEMISCHE FABRIEK
„NAARDEN”**

Postbus 2, Naarden-Bussum.

te beperken een semi-consolidatie tot stand gebracht, waarbij f. 1.200 mln. kortlopend papier in schatkistcertificaten met een looptijd van 8, 10 en 12 jaar was omgewisseld. Twee tranches van deze uitgifte, groot resp. f. 398,4 mln. en f. 403,2 mln., zijn op de vervaldata resp. 1 maart 1962 en 1 maart 1964 verlengd, waarbij 10-jarige certificaten voor het vervallend papier in de plaats zijn getreden. Omdat de liquiditeitspositie van de banken in de loop der jaren achteruit is gegaan, groeide bij de banken weerstand om ook de derde tranche opnieuw voor 10 jaar te verlengen, terwijl de noodzaak hiertoe uit een monetair oogpunt om dezelfde reden en omdat De Nederlandsche Bank thans de beïnvloeding der banken concentreert op de kredietcontrole, veel minder dringend is geworden. Vandaar dat het bedrag van f. 398,4 mln. thans in 8 tranches is verdeeld, ieder van ca. f. 50 mln., waarbij de looptijd op 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 en 10 jaar is vastgesteld. De rente van de eerste 4 tranches is 5 pCt., van de overige 5½ pCt. De

oorspronkelijke certificaten waren slechts onder de houders verhandelbaar en ten aanzien van de beleenbaarheid bij De Nederlandsche Bank gold een straffe beperking. De nieuwe certificaten, voor zover zij een looptijd hebben van 6 jaar of minder, zijn onbeperkt verhandelbaar, d.w.z. dat de eerste tranches (f. 199,5 mln.) aanmerkelijk liquider zijn geworden. De overige blijven beperkt verhandelbaar, doch zodra hun looptijd 6 jaar of korter is geworden, vervalt ook hier de beperking. Dit is het begin van het verdwijnen van de certificaten uit ons bankbestel.

Kapitaalmarkt.

De aangekondigde emissie Hoogovens groot f. 100 mln. à 99 pCt., looptijd 17 jaar, is de eerste 6½ pCt. rentende industrie-obligatie in de Prijscourant. Met een effectief rendement van 6,6 pCt. ligt deze lening goed in de huidige marktverhoudingen, in het bijzonder wanneer men een vergelijking maakt met reeds uitgegeven leningen van over-

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennipman,
 Prof. A. M. de Jong,
 Prof. F. J. de Jong,
 Prof. P. B. Kreukniet,
 Prof. H. W. Lambers,
 Prof. J. Tinbergen,
 Prof. G. M. Verrijn Stuart,
 Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

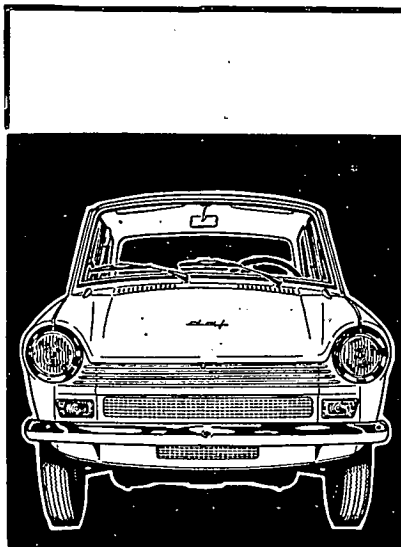
★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

DE ERVEN F. BOHN
 TE HAARLEM

E.-S.B. 2-3-1966

Van Doorne's
 Automobielfabriek N.V.

heeft in verband met de benoeming van de huidige functionaris tot directeur van DAF-Limburg N.V. (i.o.) een vacature voor een

ADJUNCT-DIRECTEUR

Hoofd afd. Financiën,
 Administratie en Organisatie

Voor deze vacature kunnen in aanmerking komen personen met een voltooide financieel-economische opleiding op academisch niveau (accountant NIVA/VAGA, doctoraal economie o.d.), die - bij voorkeur in een grotere organisatie - ruime ervaring zowel op hun vakgebied als in leidinggevend opzicht hebben opgedaan.

Uitsluitend schriftelijke sollicitaties met uitvoerige gegevens omtrent levensloop, opleiding en ervaring worden, vergezeld van een recente pasfoto, vóór 12 maart e.k. ingewacht bij de Raad van Bestuur van Van Doorne's Automobielfabriek N.V., Geldropseweg te Eindhoven.

Uiteraard wordt volledige discretie gewaarborgd.

van Doorne's
Automobielfabriek n.v.
 Eindhoven

eenkomstige ondernemingen. In dit rentetype is een hypotheekbank enige weken geleden met haar pandbrieven reeds voorgegaan.

Het gonst in de markt, vooral op de markt van onderhandse leningen, van geruchten over boven de markt hangende leningen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de kapitaalmarktrente in elke week van februari op een hoger peil is gekomen. Het niveau van $6\frac{1}{4}$ pCt. is thans gepasseerd. De geruchten dat een regeling van de markt voor onderhandse leningen, verwant met die welke al geruime tijd voor de publieke markt geldt, op komst zou zijn, worden steeds sterker, doch vinden nergens officiële bevestiging.

Indicijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1965	H. & L. 1966	18 febr. 1966	25 febr. 1966
Algemeen	343	361 — 346	352	345
Internationale concerns	477	513 — 484	495	484
Industrie	313	322 — 312	317	312
Scheepvaart	136	140 — 131	134	131

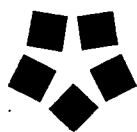
	30 dec. 1965	H. & L. 1966	18 febr. 1966	25 febr. 1966
Banken en verzekering	180	187 — 174	178	174
Handel enz.	163	167 — 164	167	164

Bron: A.N.P. - C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).				
Philips	f. 112,50		f. 124,20	f. 121,20
Unilever, cert.	f. 114		f. 112,80	f. 110,40
Kon. Petroleum	f. 147,60		f. 161,20	f. 155,80
A.K.U.	389		366 $\frac{1}{2}$	362 $\frac{1}{2}$
K.L.M.	f. 268		f. 345	f. 335
Hoogovens, n.r.c.	440		451	442
E.M.S.	190		205	199
Kon. Zout-Ketjen	765 $\frac{1}{2}$		814	785
Zwanenberg-Organon	f. 171		f. 179,80	f. 177,50
Robeco	f. 222		f. 229	f. 227
New York.				
Dow Jones Industrials	964		975	953
Rentestand.				
Langlopende staatsobligaties b)	5,98		6,19	6,26
Aandelen: internationales b) ..	4,0			
lokales b)	4,2			
Disconto driemaands schatkist- papier	4 $\frac{1}{8}$		4 $\frac{1}{8}$	4 $\frac{1}{2}$

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

C. D. JONGMAN.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE HOOGOVENS EN STAALFABRIEKEN N.V.

Gevestigd te IJmuiden (Gemeente Velsen)

uitgifte van

nominaal f.100.000.000,- $6\frac{1}{2}$ pct. 17-jarige obligaties 1966

in stukken aan toonder, elk groot nominaal f 1000,-

tot de koers van 99 pct.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovengenoemde uitgifte openstellen op

maandag 7 maart 1966

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur

bij hun kantoren te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, op de voorwaarden van het prospectus d.d. 25 februari 1966.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten alsmede - tot een beperkt aantal - exemplaren van de statuten en van het verslag over het boekjaar 1964 zijn bij de kantoren van inschrijving verkrijgbaar.

Amsterdam, 25 februari 1966.

**ALGEMENE BANK NEDERLAND N.V.
AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK N.V.**

Ook wanneer u niet geïnteresseerd mocht zijn in het beleggen in Duitse effecten, dan kunt u uw beleggingsinzicht in het algemeen verrijken door kennis te nemen van de inhoud van één of meer der onderstaande uitgaven van „**VERLAG MODERNE INDUSTRIE**“, die elk voor zich zijn geschreven door specialisten op beleggingsgebied en die het lezen meer dan waard zijn.

1* Geld richtig anlegen

door Claus Schrempf f 11,75
8e druk - 218 blz. - 8 afb. 28 tab.

2* Wie werde ich Aktionär

door Franz Goossens f 11,75
4e druk - 242 blz. - 24 tab. en afb.

3* Börsenchancen richtig nutzen

door W. Blessing & J. Puhl f 15,25
3e opnieuw bewerkte druk - 295 blz. - linnen band

Bestellingen te richten aan de N.V. Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Postbus 42, Schiedam.

Efficiency

bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

TECHNISCHE HOGESCHOOL EINDHOVEN

Bij het bureau Planning en Organisatie van de Technische Hogeschool kan worden geplaatst een:

MEDEWERKER VOOR FUNCTIEWAARDERING

Het bureau heeft tot taak de leiding van de hogeschool te informeren en te adviseren ten aanzien van de kwantitatieve en bedrijfsorganisatorische aspecten van het beleid.

De taak van de medewerker zal zijn het classificeren van functies en het adviseren met betrekking tot het toe te kennen bezoldigingsniveau.

Vereist: middelbare schoolopleiding plus H.T.S. of overeenkomstige opleiding, alsmede enige bedrijfservaring.

Ervaring op taakanalytisch gebied strekt tot aanbeveling.

Salaris, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring, tot een maximum van f. 1553,— per maand (premie AOW/AWW voor Rijksrekening).

Nadere inlichtingen over de inhoud van de vacerende functie worden gaarne telefonisch verstrekt (telefoon (04900) 3 32 22, toestel 2432).

Schriftelijke sollicitaties, onder vermelding van nummer V 1364, te richten aan het hoofd van de centrale personeelsdienst van de technische hogeschool, Insulindelaan 2, Eindhoven.

AUTOCARREIZEN

HET BETERE GENRE

STAND-PLAATSREIZEN

3 d. Duitsland . . . v.a. f 98.-	8 d. Zwitserland . . . v.a. f 290.-	8 d. ARDENNEN . . . v.a. f 145.-
3 d. Luxemburg . . . f 99.-	8 d. Zell am See . . . f 308.-	8 d. RIJN . . . f 165.-
4 d. Eifel/Rijn . . . f 125.-	9 d. Tjechoslowakije . . . f 350.-	8 d. SAUERLAND . . . f 175.-
4 d. 4-Landentocht . . . f 135.-	9 d. Wenen-Salzk. . . f 405.-	10 d. OOSTENRIJK . . . f 190.-
5 d. Parijs, enz. . . f 160.-	10 d. Riva-Venetië . . . f 372.-	10 d. GARDAMEER . . . f 280.-
5 d. Luxemburg . . . f 170.-	10 d. Wörthersee . . . f 407.-	11 d. SALZB. LAND . . . f 265.-
5 d. Harzgebergte . . . f 170.-	13-20 d. Spanje . . . f 535.-	11 d. TIROL . . . f 280.-
6 d. Zwarte Woud . . . f 205.-	13 d. Scandinavië . . . f 675.-	11 d. MONTREUX . . . f 340.-
6 d. Neckardal . . . f 210.-	14-20 d. Rome enz. . . f 585.-	12 d. LUGANO . . . f 350.-
6-7 d. Zwitserland . . . f 235.-	14 d. Wenen-Budapest . . . f 640.-	12 d. L. MAGGIORE . . . f 360.-
7 d. Berlijn . . . f 280.-	16 d. Joegoslavië . . . f 770.-	12 d. ADRIAT. KUST . . . f 363.-
7 d. Denemarken . . . f 365.-	21 d. Finl.-Lapland . . . f 1400.-	12 d. MERANO . . . f 375.-
8 d. Rijnbootreis . . . f 180.-	24 d. Turkije . . . f 1250.-	12 d. JOEGOSLAVIË . . . f 390.-
8 d. Tirol-Italië . . . f 258.-	24 d. Griekenland . . . f 1350.-	13 d. ITAL. RIVIERA . . . f 375.-
Met Pasen/Pinksteren 2 d. door binnen- en buitenland . . . f 55.-		14 d. SPAANSE KUST . . . f 385.-

PRIMA HOTELVERZORGING - EIGEN AUTOCARS - DESKUNDIGE LEIDING

Vraagt onze speciale autocarreisgids, waarin keuze uit ruim 800 reizen door Europa

VLIEGREIZEN o.a. naar:

15 d. Mallorca . . . v.a. f 315.-
8-15 d. Costa del Sol . . . f 334.-
15-22 d. Salou/Tarragona . . . f 330.-
15 d. Costa Brava . . . f 265.-
15 d. Gardameer . . . f 275.-

Vraagt speciale vliegreisgids

TREINREIZEN o.a. naar:

8-15 d. Duitsland . . . v.a. f 114.-
10-17 d. Oostenrijk . . . f 140.-
10-17 d. Zwitserland . . . f 232.-
10-17 d. Italië . . . f 173.-
17 d. Joegoslavië . . . f 222.-

Vraagt speciale treinreisgids

Europa Express n.v.

Hoofdkantoor:

ROTTERDAM - SCHIEDAMSEVEST 59 - TELEFOON 117070 (6 lijnen)

Kantoren:

Amsterdam - Dam 6 - Telefoon 248174 (8 lijnen)
Den Haag - Noordeinde 5 - Telefoon 117873-116693
en de plaatselijke Agenten

VAN STOLK's
KONINKLIJKE COMMISSIEHANDEL N.V.

vraagt een jong

economisch doctorandus

De aard van de functie zal grotendeels bepaald worden door de te tonen capaciteiten, meer dan door ervaring welke in het bedrijfsleven werd opgedaan.

Degenen, die voor deze functie belangstelling hebben, worden vriendelijk verzocht een brief te zenden met de gebruikelijke gegevens aan de Directie van Van Stolk's Koninklijke Commissiehandel N.V., Delftsevaart 26, Rotterdam.

Voor vacerende functies en beschikbare krachten

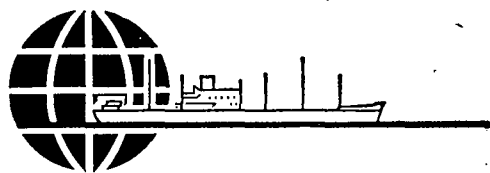
op hoog niveau zijn de
advertentiekolommen van
„Economisch-Statistische
Berichten” het aangewezen
medium:

1e) Omdat Uw annonce onder
de aandacht komt van stafper-
soneel in de grote bedrijven.

2e) Omdat Uw annonce wordt
gelezen door diegenen, die de
zakelijk belangrijke beslissingen
nemen, of daarbij van grote
invloed zijn.

Schakel bij vacatures voor leidende functies steeds E.-S.B. in: in vrijwel
elk groot bedrijf wordt dit blad veelvuldig gelezen.

Advertentie-opdrachten te richten aan:
ADVERTENTIE-AFDELING E.-S.B., POSTBUS 42, SCHIEDAM, TELEFOON (0 10) 26 02 60

KONINKLIJKE ROTTERDAMSCH E LLOYD n.v.

Directie: Wm Ruys & Zonen

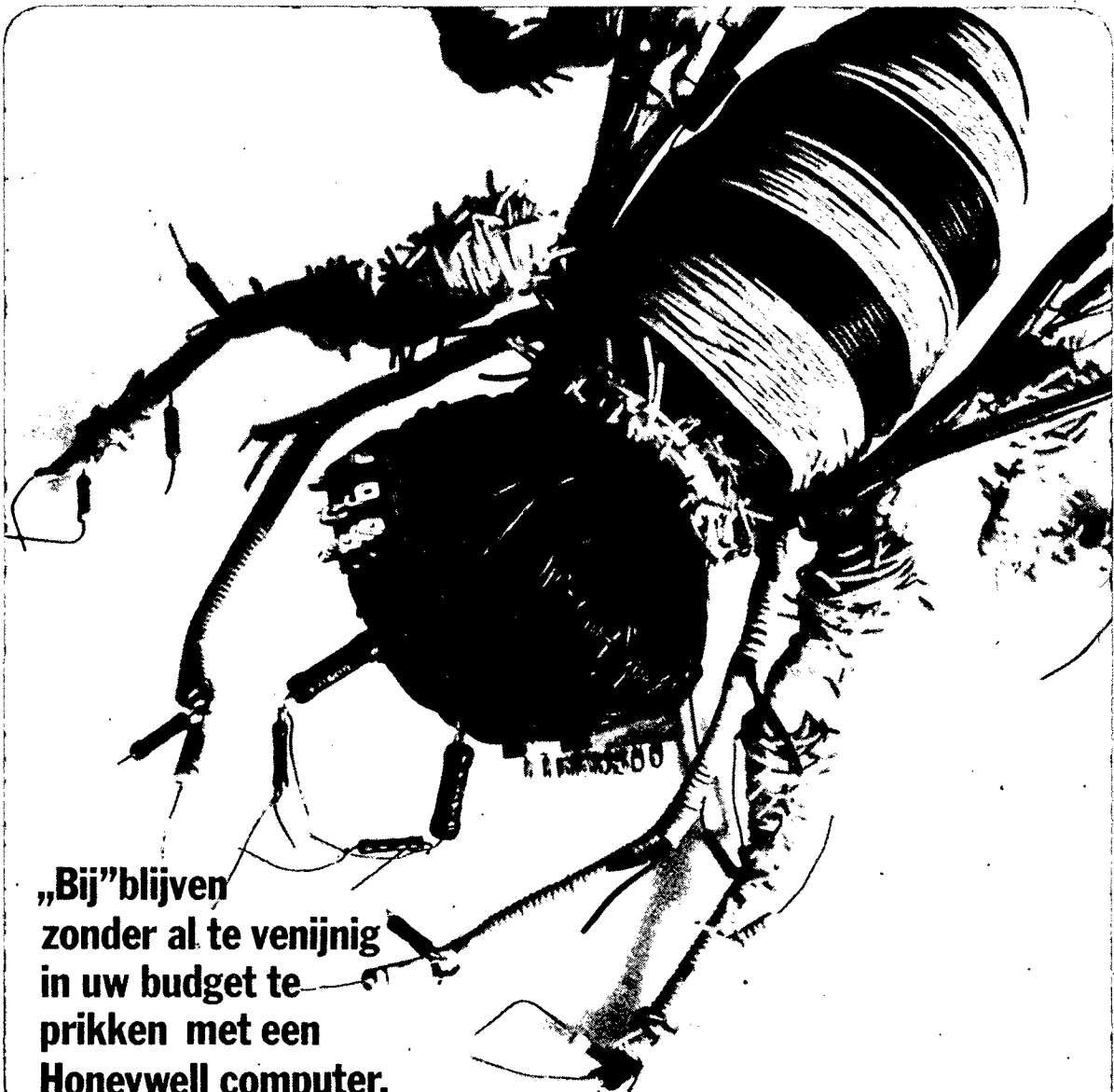
In ons internationaal georiënteerd concern zoeken wij
voor spoedige indiensttreding

EEN JONG ECONOOM

Zijn taak zal in hoofdzaak bestaan uit het verrichten
van technisch-economische research, met daarnaast alge-
mene research en het uitvoeren van bijzondere opdrachten.

Gegadigden voor deze functie verzoeken wij hun schriftelijke
sollicitaties te richten aan de fa. Wm Ruys & Zonen, Veerhaven 7,
Rotterdam.

HONEYWELL SERIE 200

**„Bij”blijven
zonder al te venijnig
in uw budget te
prikken met een
Honeywell computer.**

Overschakelen op een nieuwe computer kan u een massa geld kosten aan herprogrammering en herscholing. Dat prikt wel even!

Natuurlijk zou u die kosten kunnen vermijden door uw oude computer precies na te bootsen. Maar dan doet u niets anders dan met een kostbare nieuwe computer uw oude programma's verwerken. Met dezelfde snelheid als vroeger. Daar schiet u ook niets mee op. Honeywell heeft een betere methode; een nieuwe exclusieve conceptie: „Liberator”.

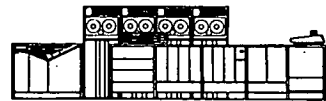
„Liberator” stelt u in staat uw oude 1400 programma's om te zetten en ze met nieuwe

hogere snelheden door een nieuwe Honeywell SERIE 200 computer te laten verwerken. Automatisch, zonder stagnatie, zonder problemen. Geen herprogrammering, geen herscholing. Zó blijft u „bij” zonder onverantwoorde kosten. De SERIE 200 is een volledige reeks van op elkaar aansluitende computers met inbegrip van software en randapparatuur. De reeks is zó opgebouwd, dat een vergroting van de capaciteit met minimale uitbreidingen kan worden bereikt. Het resultaat: Uw systeem past zich precies aan bij uw behoeften. U spaart veel geld, door alleen maar te kopen

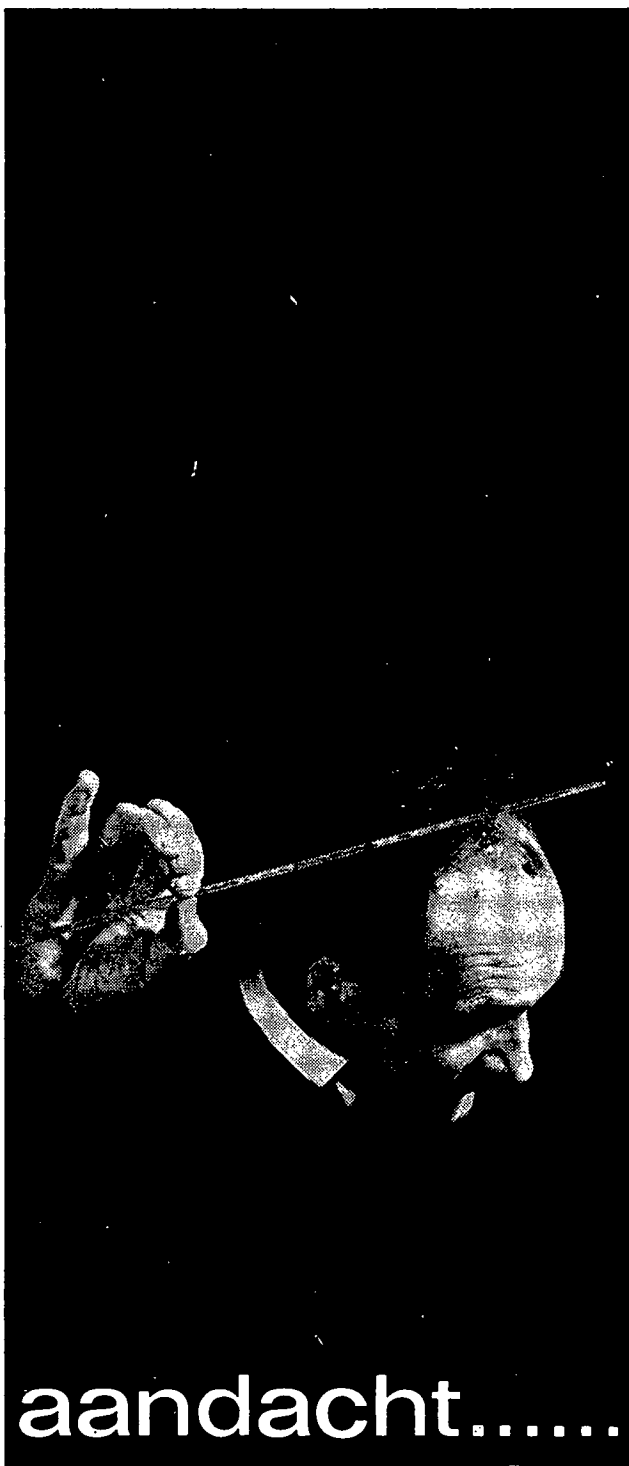
wat u nú nodig hebt. En wanneer u groeit, laat u het systeem meegroeien. Met economisch verantwoorde uitbreidingen.

Deze nieuwe methode noemen we: Dimensional Data Processing.

Wilt u meer weten? Schrijf of bel dan Honeywell EDP, Wibautstr. 12, Amsterdam. Tel. (020) 940333.

Honeywell
ELECTRONIC DATA PROCESSING

aandacht.....

Volledige concentratie. Niets ontgaat de dirigent. Niets ontgaat het publiek. Een harmonisch samenspel met een verrassend resultaat.

Bijzondere aandacht krijgt ook Uw' advertentie in het vaktijdschrift. Een tijdschrift wordt gelezen in een rustige sfeer. Bij uitstek de gelegenheid om Uw verkoopboodschap te lanceren. Daarom adverteerders steeds méér bedrijven - met groeiend succes - in vaktijdschriften!

Wie iets te zeggen heeft - adverteert in vaktijdschriften

KABINET VAN DE VICE-MINISTER-PRESIDENT

Bij bovengenoemd Kabinet wordt gevraagd een

ECONOOM

die zal worden belast met de leiding van de afdeling Wederzijdse Bijstand van het Kabinet.

Vereist: doctoraal examen economie; ruime ambtelijke ervaring, met name op het gebied van de problematiek van ontwikkelingslanden.

Leeftijd: 40-45 jaar.

Salaris: tussen f. 1727,— en f. 2148,— per maand, exclusief 6 pCt. vakantie-uitkering.

A.O.W.-premie voor Rijksrekening.

Schriftelijke sollicitaties onder vac.no. 6-3559/7188 (in linkerbovenhoek env. en brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijkspsychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1 te 's-Gravenhage.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.